

Actieplan Ham

Variabele waterjuffer

Actieplan Ham

Variabele waterjuffer

ACTIEPLAN VARIABELE WATERJUFFER **Gemeente Ham**

Gemeenten adopteren Limburgse soorten

Een initiatief van de provincie Limburg en de Limburgse regionale landschappen
Project met de financiële steun van het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO)

GEMEENTEN ADOPTEREN LIMBURGSE SOORTEN

Actieplan variabele waterjuffer

HAM

SAMENVATTING

Samenvatting

Limburgse soorten ... een voorbeeldproject voor natuur in Europa

Limburg is bekend om haar "groene" imago. Niet onterecht. Meer dan veertig procent van de oppervlakte Vlaamse natuur ligt in Limburg. Meer dan negentig procent van de in Vlaanderen aanwezige dieren en planten, vind je ook in Limburg. Meer nog: heel wat zeldzame en bedreigde plant- en diersoorten komen uitsluitend in Limburg voor. En deze biodiversiteit is heel belangrijk. Wereldwijd levert ze de mensen heel wat op: een goede leefomgeving, gezond voedsel, drinkbaar water, een veilige thuishaven, controle en bestrijding van ziektes, enz.

Deze natuurlijke rijkdom verdwijnt, niet alleen in ver afgelegen regenwouden, maar ook bij ons. Beleidsmakers realiseerden zich dan ook dat er nood was aan concrete acties om deze achteruitgang te stoppen. Dit mondde uit in het "**Countdown 2010-initiatief**", een Europese oproep om de handen in elkaar te slaan om het verlies aan biodiversiteit te stoppen. Iedereen wordt gevraagd om hieraan mee te werken. Al heel wat jaren wordt er in de provincie Limburg pionierswerk geleverd door mensen met een hart voor natuur en die traditie zetten we voort.

Om zeldzame en bedreigde soorten nieuwe kansen te geven sloegen het provinciebestuur van Limburg en de Limburgse regionale landschappen de handen in elkaar en lanceerden ze met de financiële steun van het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO) een uniek project: "Gemeenten adopteren Limburgse soorten".

Alle vierenvestig Limburgse gemeenten adopteerden elk een typisch Limburgse soort. Voor deze soort gaan ze de komende jaren extra zorg dragen. Het voorliggende gemeentelijk actieplan, dat het projectbureau samen met de gemeente geschreven heeft, is hiervan de start. Terreinacties zijn de spil waarrond alles draait, maar het project gaat verder. Ook communicatie, sensibilisatie en educatie krijgen hun plaats. Bij al deze activiteiten worden zoveel mogelijk mensen binnen de gemeente betrokken.

Zo wordt de bescherming van de typische soort een zaak van iedereen.

Ham adopteert de variabele waterjuffer

De gemeente Ham adopteerde de variabele waterjuffer als symbool voor de talrijke vijvers en poelen die verspreid over de gemeente voorkomen. Vooral in de verschillende beekvalleien zijn deze waterpartijen nog op verscheidene plaatsen te vinden. Recent kon de soort niet meer gevonden worden in de gemeente, maar via een aantal maatregelen kan de gemeente de situatie voor deze soort verbeteren zodat de kans op vestiging van een duurzame populatie op termijn vergroot. De maatregelen zullen niet alleen de variabele waterjuffer ten goede komen. Ook heel wat andere soorten zoals (zeldzame) libellen, amfibieën, vogels en planten die in heldere, plantenrijke poelen en vijvers leven, zullen hier voordeel uit halen.

Aan vijvers van voormalige weekendverblijven kunnen maatregelen getroffen worden zodat het natuurlijk karakter van deze vijvers vergroot. Hierdoor kunnen tal van soorten deze vijvers en hun omgeving als leefgebied gebruiken. Enkele basisrichtlijnen dienen in acht genomen te worden. Zo worden steile oevers best afgeschuind, worden een deel van de bomen rond de vijver gekapt om voldoende licht in de vijver te krijgen en de hoeveelheid bladval in de vijver te beperken. Karperachtigen worden best verwijderd. Zij verhinderen vaak dat poelen of vijvers helder worden. Exoten met sterk woekerende eigenschappen worden ook zo snel mogelijk verwijderd omdat zij een bedreiging kunnen vormen voor het evenwicht in de vijvers.

In het actieplan worden deze maatregelen meer gedetailleerd uitgewerkt voor een aantal locaties met vijvers. Waar mogelijk wordt de koppeling gemaakt met de DuLo-waterplannen. Deze plannen voorzien maatregelen in het kader van waterberging en veiligheid tegen overstromingen. Wanneer deze maatregelen gekoppeld kunnen worden aan natuurherstelmaatregelen van vijvers of poelen, ontstaat een interessante win-win situatie.

Communicatief gezien is de variabele waterjuffer erg geschikt. De soort kan als mascotte dienen voor een typisch landschap in de beekvalleien in en rond de gemeente: vijvers en poelen langsheen de beek. Voor scholen is dit een erg interessant thema, te meer omdat er rond water reeds heel wat educatieve pakketten ontwikkeld werden (waterkoffers, het educatieve spel 'moord-in-de-poel', enz.). Begeleide bezoeken met schoolklassen aan de vijvers in de gemeente zijn een boeiende educatieve activiteit.

Waterjuffers zijn eveneens een graag geziene verschijning rondom tuinvijvers. Op deze manier kan de variabele waterjuffer het symbool worden van natuurvriendelijke tuinvijvers. Hoewel de soort zelf niet snel in tuinen aangetroffen zal worden, kan de adoptie van de variabele waterjuffer dit thema wel onder de aandacht brengen. De gemeente zou bijvoorbeeld een educatieve vijver kunnen aanleggen op een openbare plaats om verschillende natuurvriendelijke maatregelen aan de mensen te tonen. Tijdens begeleide bezoeken of via infoborden kan de nodige informatie meegegeven worden. Er kan zelfs nagegaan worden of een samenwerking met het project AMBER van Natuurpunt-Limburg mogelijk is.

Tenslotte is de monitoring een belangrijk aspect binnen het project. We willen immers nagaan of de geleverde inspanningen resultaten opleveren. Hiervoor dienen de aantallen van de variabele waterjuffer in de gemeente opgevolgd te worden. Aangezien de soort recent niet werd gevonden, dient eerst een grondige inventarisatie in de gemeente plaats te vinden. Nadien is opvolging van de soort - en eventueel andere soorten libellen die eveneens kenmerkend zijn voor het leefgebied van de variabele waterjuffer – nodig op plaatsen waar maatregelen getroffen worden. Zo kunnen de effecten ervan ingeschat worden en kan bijgestuurd worden waar nodig.

INHOUDSTAFEL

Samenvatting.....	7
Gebruikte afkortingen	11
1 Algemene inleiding	15
1.1 Kader	15
1.2 Het probleem	15
1.3 Het internationale antwoord: "Het verdrag inzake het behoud van de biodiversiteit"	16
1.4 Europese verdragen en initiatieven	18
1.5 België en Vlaanderen	19
1.6 Limburg.....	20
1.7 Limburgse soorten	21
1.8 Het project	21
2 Variabele waterjuffer.....	27
2.1 Motivatie voor de soortkeuze	27
2.2 Beschrijving van de soort.....	27
3 Toestand in de gemeente	35
3.1 Situering van de gemeente	35
3.2 De variabele waterjuffer	35
4 Concrete doelstellingen	41
4.1 Acties.....	41
4.2 Communicatie/sensibilisatie/educatie	41
4.3 Monitoring	42
5 Acties.....	45
5.1 Terreinacties.....	45
5.2 Administratieve acties.....	57
6 Communicatie.....	63
6.1 Provinciale communicatie	63
6.2 Regionale communicatie	67
6.3 Gemeentelijke communicatie.....	70
7 Monitoring en beheersevaluatie.....	81
7.1 Inventariseren van de inspanningen	81
7.2 Monitoring van de soort	82
7.3 Taakverdeling	84
8 Verdere acties	91
Literatuurlijst	95
Bijlagen.....	99
Bijlage 1: gemeentelijke soortentabel van de gemeente Ham	99
Bijlage 2: overzicht van de soorten die in de verschillende Limburgse gemeenten geadopteerd werden	101
Bijlage 3: lijst met contactpersonen	103
Bijlage 4: basistekst communicatie.....	105
Bijlage 5: invulformulier	107

Gebruikte afkortingen

ANB	Agentschap voor Natuur en Bos
ARO	Afdeling Ruimtelijke Ordening en Onroerend Erfgoed
BO	Beheerovereenkomst
BS	Belgisch Staatsblad
CITES	Convention on the international trade of endangered species of fauna en flora
CIS	Centrum voor Informatieve Spelen
CVN	Centrum voor Natuur- en Milieueducatie
DuLo	duurzaam lokaal (waterplan)
EFRO	Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling
EU	Europese Gemeenschap
GALS	Gemeenten Adopteren Limburgse Soorten
GLE	Grote Landschappelijke Eenheid
GNOP	Gemeentelijk Natuurontwikkelingsplan
GST	Gemeentelijke Soortentabel
IBA	Individuele Behandeling van Afvalwater
INBO	Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek
IUCN	International Union for the Conservation of Nature
KB	Koninklijk Besluit
KHLim	Katholieke Hogeschool Limburg
KLE	Kleine Landschapselement (haag, houtkant, poel)
KMO	Kleine en Middelgrote Ondernemingen
KWZI	Kleinschalige Waterzuiveringsinstallatie
LIKONA	Limburgse Koepel Natuur
LIM	Limburgse Intercommunale voor milieubeheer
MKZ	Mond en klauwzeer
MOS	Milieuzorg Op School
NME	Natuur- en Milieueducatie
NOG	Natuurlijke Overstromingsgebieden
OCMW	Openbare Centra voor Maatschappelijk Welzijn
OVAM	Openbare Vlaamse Afvalmaatschappij
PDPO	Programma voor Duurzame Platteland Ontwikkeling
PNC	Provinciaal Natuurcentrum
RLH	Regionaal Landschap Haspengouw vzw
RLKM	Regionaal Landschap Kempen en Maasland vzw
RLLK	Regionaal Landschap Lage Kempen vzw
RLNH	Regionaal Landschap Noord-Hageland vzw
ROG	Recent Overstroomde Gebieden
Cel NTMB	Cel NatuurTechnische MilieuBouw
VEN	Vlaams Ecologisch Netwerk
VLM	Vlaamse Landmaatschappij
WBE	Wildbeheereenheid
WHC	World Cultural and Natural Heritage

GEMEENTEN ADOPTEREN LIMBURGSE SOORTEN

Actieplan variabele waterjuffer

HAM

1 Algemene inleiding

1 Algemene inleiding

1.1 Kader

De provincie Limburg kan een mooi biodiversiteitrapport voorleggen. De provincie is immers de hoedster van heel wat bijzondere soorten die vaak opvallend minder in de andere Vlaamse provincies voorkomen. Echte **Limburgse soorten** dus die we samen met hun leefgebied willen behouden en waar mogelijk versterken.

Het provinciebestuur en de regionale landschappen sloegen dan ook de handen in elkaar en lanceerden - met de financiële steun van het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO) - eind 2005 het project "Gemeenten Adopteren Limburgse Soorten (GALS)".

Een wel heel bijzonder project waarbij we een sterk merk (de Limburgse soorten) via een eenvoudig concept ("adoptie") in de kijker zetten. Elke gemeente in Limburg werd gevraagd een voor haar streek typische plant- of diersoort te adopteren, een soort die bijna uitsluitend in die gemeente voorkomt of die de ambassadeur is voor het typische landschap van de gemeente. Soorten die het karakter van de gemeente onderlijnen en waarvoor de gemeente een bijzondere inspanning wil doen. Een schot in de roos zoals bleek, want in juni 2006 had elk van de vierenzeventig Limburgse gemeenten "haar" soort geadopteerd.

Gemeenten willen zich inzetten voor hun natuur. Ze willen dat ook liefst samen met andere mensen doen. Het actieplan, dat je nu in handen hebt, is dan ook het resultaat van heel wat overleg met de gemeenten, natuurbeheerders, boeren, industriëlen, onderwijzers, jagers, jongeren, de regionale landschappen, de provincie en het Vlaamse gewest. Al deze mensen werkten samen met ons een aantal concrete acties uit die de geadopteerde soort ten goede komt. Ook die benadering is uniek. Samenwerken werkt!

Natuurbehoud betekent niet enkel dat je de mensen met elkaar in contact brengt, het betekent ook dat je ze terug in contact brengt met de natuur. Dat is belangrijk want we vergeten vaak dat wij nog altijd een deel van die natuur zijn. Net als andere soorten hebben we de natuur nodig om te overleven. Wij beïnvloeden onze omgeving net zoals andere soorten, maar dat hoeft niet altijd een probleem te zijn.

Eigenlijk is dit plan dus een handleiding waarmee je zelf aan de slag kan. Wat kan jij als gemeente, of als inwoner doen voor je Limburgse soort? Geen grote woorden, maar daden. Of toch nog één groot woord: "Countdown 2010", een Europese oproep aan iedereen om de handen in elkaar te slaan om de achteruitgang van planten en dieren te helpen stoppen.

1.2 Het probleem

Dat soorten verdwijnen is normaal. Dat zeer veel soorten in korte tijd verdwijnen is niet normaal. Dat is nochtans wat er op dit moment gebeurt. Wetenschappers spreken zelfs van een "zesde extinctiegolf". Wereldwijd wordt ongeveer twintig procent van de gewervelde, vijftig procent van de ongewervelde dieren en zeventig procent van de planten bedreigd.

Het probleem stelt zich ook in Vlaanderen. Ongeveer zeven procent van de Vlaamse soorten is in minder dan vijftig jaar tijd verdwenen. Dertig procent wordt als 'kwetsbaar' of 'met uitsterven bedreigd' geklasseerd (Peeters, 2003, 2004). De Bruyn et al. (2003) spreken zelfs van dertig tot vijftig procent bedreigde soorten.

In Limburg gaat het weliswaar iets beter met de natuur, maar ook hier verdwijnen soorten. Denken we maar aan de vuursalamander, de ortolaan, het korhoen of de herfstschroeforchis. De achteruitgang van de veldleeuwerik of grauwe gors is alarmerend en soorten zoals de knoflookpad, de hamster en de rosse sprinkhaan zijn met uitsterven bedreigd.

De belangrijkste oorzaken van deze achteruitgang zijn gekend. Vernieling van leefgebied en versnippering, als gevolg van onze bouwwoede (huizen, industrie, infrastructuur, ontginning gronden voor landbouw), vervuiling, een ongewenst maar vaak aanwezig bijproduct van onze welvaartmaatschappij, verzuring en klimaatwijziging door de uitstoot van gassen uit o.a. huisverwarming, auto's en industrie bedreigen onze natuur. Ook overexploitatie van natuurlijke hulpbronnen en (ongewilde) introductie van invasieve soorten kunnen onze fauna en flora bedreigen. We kunnen het tij nochtans keren en daar zijn geen onmenselijke inspanningen voor nodig.

1.3 Het internationale antwoord: "Het verdrag inzake het behoud van de biodiversiteit"

Vanaf de jaren zeventig zagen heel wat internationale verdragen het daglicht. Die verdragen zijn de basis van ons natuurbehoud. Ze plaatsten natuurbehoud stevig op de politieke agenda. Landen die dergelijke verdragen ondertekenen, verplichten zich er immers toe de gemaakte afspraken in hun eigen nationale wetgeving te verankeren. In tabel 1.1 geven we een overzicht van de belangrijkste internationale verdragen die met het behoud van soorten en/of hun leefgebieden te maken hebben.

Jaar	Document	Doel
1971	RAMSAR verdrag	Het behoud van waterrijke gebieden (www.ramsar.org)
1972	Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage (WHC)	Beschermen en bewaren voor de komende generaties van natuurlijke en culturele rijkdommen van wereldbelang (http://whc.unesco.org/world_he.htm)
1973	Convention on the international trade of endangered species of fauna en flora (CITES)	Bepalen van de voorwaarden waaronder bepaalde bedreigde planten en dieren (niet) verhandeld mogen worden (www.cites.org/)
1980	The world conservation strategy	Behoud van essentiële ecologische processen, genetische diversiteit en aanzet tot duurzaam gebruik
1987	Het Brundtland Rapport ("Our common future")	Behoud via duurzaam gebruik. Ontwikkeling en natuurbehoud zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden (vb. armoede is de grootste oorzaak van verlies aan biodiversiteit)
1992	Het verdrag inzake het behoud van de biodiversiteit	Behoud van de biodiversiteit (www.biodiv.org)

Tabel 1.1 De belangrijkste verdragen die voor het behoud van de biodiversiteit belangrijk zijn.

Het belangrijkste internationale verdrag voor het natuurbehoud is ongetwijfeld "Het verdrag inzake het behoud van de biodiversiteit" dat één van de uitkomsten was van de "UN Conference on Environment and Development" georganiseerd in Rio in 1992. In dit verdrag staan twee begrippen centraal: "behoud van de biodiversiteit" en "duurzaam gebruik".

Biodiversiteit

Het woord biodiversiteit rolt niet eenvoudig van de tong. In "Het verdrag inzake het behoud van de biologische diversiteit" wordt het als volgt gedefinieerd (Art. 2):

de **variabiliteit** onder levende organismen van allerlei herkomst, met inbegrip van, onder andere, terrestrische, mariene en andere aquatische ecosystemen en de ecologische complexen waarvan zij deel uitmaken, dit omvat mede de **diversiteit tussen soorten, binnen soorten en van ecosystemen**.

Variatie dus: tussen soorten (a), binnen soorten (b) en van ecosystemen (c).

- a. Hoe meer planten- en diersoorten je in een gebied aantreft, hoe hoger de biodiversiteit. Maar er is meer.
- b. Hoewel we allemaal tot dezelfde soort behoren, lijken we zelden als twee druppels water op elkaar. We zijn geen identieke kopieën, omdat we verschillend erfelijk materiaal hebben. Hoe meer van die erfelijke varianten je in een groep planten, dieren of mensen hebt, hoe hoger de biodiversiteit.
- c. Planten en dieren (biotische factoren), bodem, water, lucht (abiotische kenmerken) en de wisselwerking tussen al die componenten vormen samen ecosystemen. Het geheel is echter veel meer dan de som van de delen. Planten en dieren passen het milieu immers aan hun noden aan. Denk aan bevers die met hun dammen compleet nieuwe ecosystemen creëren. De omgeving beïnvloedt op haar beurt de planten en dieren. Een dikke pels in koude streken, een lange snavel of tong om stuifmeel uit bloemkelken te zuigen, we kennen allemaal wel voorbeeldjes. Hoe complexer het systeem, of hoe meer systemen je in een bepaald gebied aantreft, hoe hoger de biodiversiteit.

Biodiversiteit behouden is belangrijk en niet enkel omdat planten en dieren mooi zijn. De effecten van bepaalde (milieu)risico's worden door de natuur getemperd. Zo worden kwetsbare kusten beschermd door begroeide duinengordels, voorkomen meanders overstromingen in woongebieden en spelen planten een belangrijke rol in het voorkomen van erosie. De ecosystemen regelen processen die het leven op aarde mogelijk maken. Ze zorgen voor zuiver water, zetten zonne-energie om in biomassa (= plantenmateriaal). Ze regelen de luchtkwaliteit en het klimaat. Ze verbeteren de bodemvruchtbaarheid en regelen de recyclage van nutriënten. Planten, dieren maar ook eencelligen liggen aan de basis van talrijke industriële processen en leveren ons voedsel, brandstof, vezels en geneesmiddelen. Maar een hoge biodiversiteit heeft ook een eigen schoonheid. Een gebied met veel soorten, enkele zeer zeldzame soorten of een bijzonder ecosysteem heeft voor heel wat mensen een bijzondere aantrekkingskracht. Recreatie en toerisme spelen hier trouwens vaak op in.

Je kan je natuurlijk afvragen of het verdwijnen van een bepaalde plant, een bepaald dier of een bepaalde genetische variant een groot probleem is. Die vraag kunnen we niet met een eenvoudig ja of nee beantwoorden. Het blijft namelijk koffiedik kijken hoe de dingen er binnen honderd, duizend of een miljoen jaar zullen uitzien. Wat we wel zeker weten is dat de dingen veranderen.

Het klimaat verandert in de loop der tijden. Er verschijnen nieuwe ziektes (MKZ, vogelgriep, blauwtong) of er doen zich catastrofes voor (overstromingen, vulkaanuitbarstingen, milieurampen). Daardoor verdwijnen soorten uit een gebied en komt er plaats vrij die andere soorten kunnen innemen. Op zich is daar niets mis mee ... zolang het aantal soorten en ecosystemen groot genoeg blijft. De veranderingen zijn immers niet altijd voorspelbaar. We weten dus ook niet welke soort of variant op een bepaald moment het gepaste antwoord op die **onvoorziene veranderingen** zal bieden! Een groot aantal varianten in de natuur verhoogt echter de kans dat we het juiste antwoord in huis hebben. Landbouwers zijn vertrouwd met dit probleem. Nieuwe ziektes of klimaatsomstandigheden vereisen resistente/aangepaste varianten.

Biodiversiteit behouden is dus investeren in de (onze!) toekomst. Biodiversiteit behouden betekent vooral dat we verstandig met onze natuurlijke hulpbronnen moeten omspringen. Duurzaam dus.

Duurzaam gebruik

In het Verdrag inzake het behoud van de biodiversiteit (1992) wordt **duurzaam gebruik** als volgt gedefinieerd.

Het gebruik van bestanddelen van de biologische diversiteit op een wijze en in een tempo die niet leiden tot achteruitgang van de biologische diversiteit op de lange termijn, aldus in stand houdend het vermogen daarvan om te voorzien in de behoeften en te beantwoorden aan de verwachtingen van huidige en toekomstige generaties.

Net als andere soorten hebben mensen behoeften. Wij verwachten een kwaliteitsvol en waardig leven te leiden. Bovendien hebben ook de volgende generaties – onze kinderen, kleinkinderen, achterkleinkinderen - recht op een dergelijk leven. Dit kan enkel als we de draagkracht – de grens van wat de natuur aan kan - respecteren. Natuur vernieuwt zich weliswaar, maar daar is tijd en plaats voor nodig.

Bij het zoeken naar een duurzame oplossing, houd je rekening met zowel **ecologische**, **economische** als **socio-culturele** aspecten. Die drie aspecten zijn **geen tegengestelden**. Ze beïnvloeden elkaar en ze kunnen met elkaar in conflict komen. Een duurzame oplossing is echter zowel ecologisch, als economisch, als socio-cultureel in orde. Een beheersmaatregel is enkel duurzaam als hij betaalbaar is. Als de mondige burger besluit dat een kippenei slechts zoveel gram dioxine mag bevatten, dan zal de bedrijfsleider zich hierbij moeten neerleggen. Een mooi park in de buurt van je bedrijf kan de productiviteit van je werknemers verbeteren, maar dan moet je wel de nodige ruimte voorzien. En zo kunnen we nog heel wat voorbeelden geven.

1.4 Europese verdragen en initiatieven

Op volgende weblink vind je een overzicht van alle Europese verdragen en richtlijnen die met het behoud van de biodiversiteit te maken hebben: <http://europa.eu/scadplus/leg/en/s15006.htm>.

De internationale verdragen werden in Europa vooral in de **vogelrichtlijn (1979)** en de **habitatrictlijn (1992)** verankerd. Deze richtlijnen vormen tevens het kader waarbinnen de voorzieningen van het **verdrag van Bern (1981)** worden toegepast. De habitat- en vogelrichtlijn verschaffen bovendien het kader voor de oprichting van een Europees ecologisch netwerk, **Natura 2000 (1992)**.

Het **verdrag van Bonn (1982)** of het “Verdrag inzake de bescherming van migrerende wilde diersoorten”, dat in 1998 aangepast werd, regelt de bescherming van migrerende dieren die minstens een deel van hun levenscyclus in Europa doorbrengen. Dit verdrag mondde uit in een aantal andere verdragen die de bescherming van specifieke soortgroepen regelt.

In 2001 te Gothenburg bleek echter dat er vooral nood was aan concrete doelstellingen. Dit mondde in 2002 uit in “Het 6de milieuactieprogramma van de Europese Gemeenschap (Milieu 2010: Onze toekomst, onze keuze)”. In 2004 werd de “2010 doelstelling” herbevestigd te Malahide en werd tevens in de schoot van het IUCN het “**Countdown 2010-initiatief**” opgestart (www.countdown2010.net). Dit is een Europese oproep aan iedereen om de handen in elkaar te slaan om de achteruitgang van planten en dieren te helpen stoppen. Geen ronkende verklaringen meer, maar concrete doelstellingen en acties. De provincie Limburg en de Limburgse regionale landschappen zijn allen partner van dit initiatief.

1.5 België en Vlaanderen

België ondertekende heel wat internationale en Europese verdragen. Dat verplicht België ertoe de inhoud van deze verdragen in nationale wetgeving om te zetten. België is evenwel een federale staat, waarbij een hele reeks bevoegdheden zijn toegewezen aan de gewesten. Dit is ondermeer het geval voor natuurbehoud. De gemaakte beloftes moeten dus in de Vlaamse decreten en besluiten verankerd worden.

De belangrijkste Vlaamse decreten zijn het **natuurdecreet** en het **bosdecreet**. Belangrijke initiatieven zijn het creëren van natuurreservaten (natuurdecreet), het creëren van een ecologisch netwerk (cf. VEN-afbakening, natuurdecreet), het stimuleren van duurzaam gebruik (criteria duurzaam bosbeheer) en de bescherming van een aantal diersoorten (via het KB van 22 september 1980) en plantensoorten (via het KB van 16 februari 1976). Er is echter nog heel wat werk aan de winkel, aangezien veel decreten nog niet volledig naar uitvoeringsbesluiten werden vertaald. Dit betekent dat op dit moment niet duidelijk is hoe ze toegepast moeten worden.

De aanpak die bij het opstellen van de Vlaamse decreten gebruikt werd, een zeer sterk gestuurde top-down benadering met een beperkt aantal belangengroepen, heeft niet altijd het gewenste resultaat opgeleverd. Onze milieu- en natuurwetgeving is zeer complex. Ze is bovendien over verschillende beleidsniveaus en beleidsdomeinen versnipperd. Een slechte zaak voor de natuur, want erg transparant kan je ze niet noemen. Het Vlaamse gewest kiest momenteel echter steeds vaker voor inspraakmodellen, waarbij een zo ruim mogelijke groep belanghebbenden (stakeholders) geraadpleegd wordt. Dat is alvast een stap in de goede richting.

In tabel 1.2 geven we een overzicht van hoe België zijn afspraken in nationale wetgeving heeft gegoten.

Verdrag	België/Vlaanderen
Verdrag inzake het behoud van de biodiversiteit	Decreet van 19 maart 1996 houdende goedkeuring van het Verdrag inzake biologische diversiteit en van de bijlagen I en II, gedaan te Rio de Janeiro op 5 juni 1992" (BS 24/5/96)
Overeenkomst inzake de internationale handel in bedreigde uitheemse dieren en planten (CITES)	Ondertekend door België in 1983, van toepassing in België sinds 1984.
RAMSAR	Ondertekend door België op 5 juni 1992
World heritage convention (WHC)	Ondertekend door België in 1996
Verdrag van Bern – ‘Verdrag inzake behoud van wilde dieren en planten en hun natuurlijk leefmilieu’	Wet van 20 april 1989 houdende goedkeuring van het verdrag inzake behoud van wilde dieren en planten en hun natuurlijke leefmilieu in Europa en van de Bijlagen, I, II, III en IV, opgemaakt te Bern op 19 september 1979 (BS 29/12/90, Bijlage I gewijzigd in BS 15/6/91)
Verdrag van Bonn – ‘Verdrag over de bescherming van migrerende wilde diersoorten’	Wet van 27 april 1990 houdende goedkeuring van het Verdrag inzake bescherming van trekkende wilde diersoorten en van de Bijlagen I en II, opgemaakt te Bonn op 23 juni 1979 (BS 29/12/90)
Habitatrichtlijn(1992)/Vogelrichtlijn (1979)/Natura2000/ Ramsar Conventie	Decreet van 19 juli 2002 houdende wijziging van het decreet van 21 oktober 1997 betreffende het natuurbehoud en het natuurlijk milieu, van het bosdecreet van 13 juni 1990, van het decreet van 16 april 1996 betreffende de landschapszorg, van het decreet van 21 december 1988 houdende oprichting van de Vlaamse Landmaatschappij, van de wet van 22 juli 1970 op de ruilverkaveling van landeigendommen uit kracht van wet zoals aangevuld door de wet van 11 augustus 1978 houdende bijzondere bepalingen eigen aan het Vlaamse gewest, van het decreet van 23 januari 1991 inzake de bescherming van het leefmilieu tegen de verontreiniging door meststoffen en van de wet betreffende de politie over het wegverkeer, gecoördineerd bij KB van 16 maart 1968 (BS 31/10/02)

Tabel 1.2 Overzicht van de wijze waarop de internationale verdragen in de Belgische of Vlaamse wetgeving verankerd werden.

1.6 Limburg

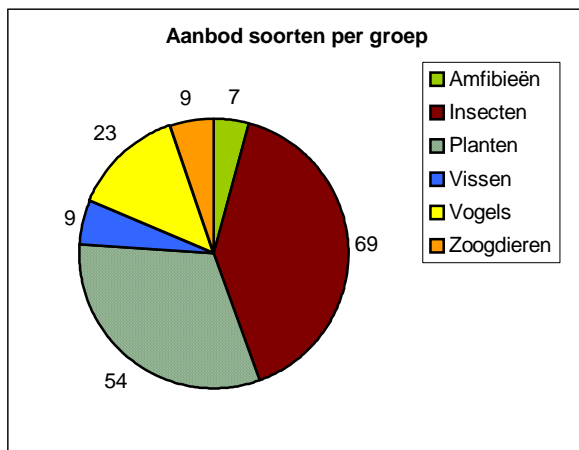
De provincie Limburg voert sinds 1991 een soortgericht natuurbeleid, vooral via de werking van de Limburgse Koepel voor Natuurstudie (LIKONA), die zich bezighoudt met het bestuderen van de Limburgse flora en fauna, het publiceren van de onderzoeksresultaten en het opzetten van opleidingen voor mensen die zich voor natuur interesseren. Al die kennis wil de provincie nu in praktijk omzetten. In haar "Milieubeleidsplan provincie Limburg 2004-2008" engageert de provincie zich in project 3 "Soortgericht Natuurbeleid" om de typisch Limburgse soorten te behouden en te versterken. Het GALS-project is een van de manieren waarop de provincie haar beloftes nakomt. Het bijzondere aan Limburg is dat een aantal van de nodige overlegplatforms hier al meer dan tien jaar bestaat.

De Limburgse regionale landschappen hebben in dit project ook een belangrijke rol te spelen. Ze hebben de nodige flexibiliteit en slagkracht om opdrachten snel uit te voeren en zijn een belangrijke schakel naar de gemeenten.

1.7 Limburgse soorten

In 2003 gaf de provincie Limburg het INBO (Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek) de opdracht te onderzoeken welke soorten typisch zijn voor de provincie Limburg. Die selectie gebeurde op basis van gegevens die o.a. door de vrijwilligers van LIKONA verzameld werden.

Een 'typisch Limburgse soort' is een soort waarvan minstens 33% van de bezette Vlaamse IFBL- of UTM-hokken in Limburg liggen en die de status 'met uitsterven bedreigd', 'bedreigd' of 'kwetsbaar' heeft op een Vlaamse Rode Lijst (Colazzo & Bauwens, 2003). Soorten dus die voornamelijk of zelfs uitsluitend in de provincie Limburg gevonden worden. In totaal werden 171 soorten - verdeeld over zes groepen - als typisch voor Limburg geïdentificeerd.

Figuur 1.1 Verdeling van de Limburgse soorten over de verschillende groepen.

1.8 Het project

Doelstelling

De hoofddoelstelling van het GALS-project is het behouden en waar mogelijk versterken van de typisch Limburgse soorten. Dit project wil de nodige overlegstructuren opzetten om samen met alle betrokkenen in de gemeenten tot een goede taakverdeling te komen. De acties kunnen zo efficiënt aangepakt worden.

Onze partners zijn op de eerste plaats de gemeenten. Maar ook andere organisaties die met natuur bezig zijn (bijvoorbeeld terreinbeherende organisaties, VLM, Agentschap voor Natuur en Bos, cel NTMB) vragen we een handje toe te steken. We hebben eveneens de ambitie mensen uit andere beleidsdomeinen - zoals landbouw, industrie en KMO, ruimtelijke ordening, toerisme - bij het natuurbehoud te betrekken. Planten en dieren respecteren immers geen grenzen. Het projectbureau speelt hier een belangrijke rol als facilitator en moderator.

Via de adoptie van een soort willen we de betrokkenheid van de inwoners van de gemeente bij de bescherming van de soort, zijn/haar leefgebied en de natuur in zijn algemeenheid verhogen. Een dier of plant adopteren spreekt immers tot de verbeelding. We streven ernaar dat de inwoners van de gemeenten de soort als een deel van hun eigen streekidentiteit gaan beschouwen (cf. een "streekproduct"). Via het verhaal van deze soort geven we de Countdown 2010-doelstelling een concrete invulling. Het project laat zien dat een gemeente en de bevolking door kleine maatregelen wel degelijk een verschil kunnen maken voor de geadopteerde soort.

De acties zullen tevens aantonen dat mooie natuur inkomsten kan genereren voor de inwoners van de gemeente (via o.a. recreatie, educatie) en de kwaliteit van de leefomgeving zal verhogen. Dit laatste kan onrechtstreeks ook tot verhoogde inkomsten leiden (vb. via een stijging van de grondprijzen, een betere vermarktbaarheid van streekproducten, een verbetering van de gezondheid).

Dit alles moet uitmonden in een effectief soortgericht natuurbeleid dat door alle inwoners van de gemeente gedragen wordt.

In 2010 evalueren we of deze doelstellingen bereikt zijn. Dit project moet tot een toename van de geadopteerde soort en een grotere betrokkenheid van de bevolking leiden.

Werkingsstructuur

Het project wordt uitgevoerd door een projectbureau dat bestaat uit een projectcoördinator, een administratieve kracht en vier projectpromotoren. De vier projectpromotoren werken vanuit de regionale landschappen en vormen de schakel met de gemeenten. De coördinator en de administratieve medewerkster hebben hun werkplaats op het Provinciaal Natuurcentrum van de provincie. Het dagelijks bestuur – de gedeputeerde van leefmilieu, de directeurs van de regionale landschappen en het provinciaal natuurcentrum – controleert en keurt de handelingen van het projectbureau goed.

Daarnaast zijn er nog twee adviesgroepen.

- Het begeleidingscomité bestaat uit personen met technisch-wetenschappelijke deskundigheid. Dit zijn mensen van LIKONA, vertegenwoordigers van terreinbeherende organisaties, het Agentschap voor Natuur en Bos, de Vlaamse Landmaatschappij, vertegenwoordigers van het INBO en academici. Zij geven technisch-wetenschappelijk advies. Zo kreeg het begeleidingcomité de vraag voorgelegd of de soorten die door een bepaalde gemeente voor adoptie voorgesteld werden, ecologisch relevant waren. Ze gaven ook suggesties omtrent de inhoud van de actieplannen.
- De stuurgroep bestaat uit vertegenwoordigers van de gemeentebesturen, de toeristische sector, terreinbeherende verenigingen en natuurbeherende overheden. Ze evalueren de methoden die in het project gebruikt worden en geven suggesties voor eventuele bijsturing. Ze fungeren tevens als doorgeefluik naar de andere mensen in de gemeente die bij het soortgericht beleid betrokken zijn.

Methode

We vroegen alle Limburgse gemeenten een typisch Limburgse soort te adopteren. Een “foster-parents plan” voor onze planten en dieren zeg maar. Niet zo maar een soort maar een soort die nood heeft aan bescherming. Een soort die de gemeente kan beschermen en een soort waarmee de gemeente zich kan identificeren.

Geen eenvoudige opdracht. We hebben de gemeente en inwoners dan ook zo snel mogelijk bij de keuze betrokken. Zo werd de schat aan natuurkennis bij de plaatselijke bevolking en besturen ten volle meegenomen in het project.

We vonden zelfs een heuse “Gemeentelijke Soortentabel” uit, een tabel waarin per gemeente alle Limburgse soorten (Colazzo & Bauwens, 2003) opgelijst werden (zie bijlage 1). Elk van die soorten kreeg a.d.h.v. negen criteria punten. Die criteria waren heel verschillend en zorgden dan ook voor heel wat discussie. Deze criteria staan in de linkerkolom van de tabel in bijlage 1. Per soort werden al die punten opgeteld zodat per soort een score berekend kon worden. Die scores staan in de laatste rij van de tabel in bijlage 1.

Op basis van deze tabel bepaalde elke gemeente welke soort(en) het meest in aanmerking kwam(en) voor adoptie. In vele gevallen waren dit de soorten met de hoogste score. Als geen enkele andere gemeente geïnteresseerd was in de gekozen soort, werd deze aan de gemeente toegewezen.

Als bleek dat een zelfde soort in meerdere gemeenten op de eerste plaats stond, gaf het begeleidingscomité een advies waarin kort werd aangegeven in welke gemeente een adoptie de meeste mogelijkheden bood. Ze suggereerden ook alternatieve soorten. Dit advies werd dan aan de verschillende gemeenten voorgelegd, waarna samen met de gemeente naar een oplossing gezocht werd. De gemeente bepaalde echter finaal zelf of ze mee in het project stapte en welke soort ze adopteerde. Het engagement van de gemeente werd via een intentieverklaring, die op het college van burgemeester en schepenen werd goedgekeurd, vastgelegd. Deze procedure werd geëvalueerd (Lemmens, 2007).

Voor de geadopteerde soort werd vervolgens een actieplan opgesteld. Dat hou je momenteel in je handen. Dit plan kwam via een participatieve methode tot stand. Participatie is een evenwichtsoefening tussen ondersteuning en respect voor de kennis en inbreng van lokale partners. Een belangrijke taak voor de provincie en de regionale landschappen. De lokale besturen zijn goed geplaatst om die afspraken naar concrete acties op hun grondgebied te vertalen.

Het actieplan bevat een ecologisch luik waarin een aantal acties die de soort ten goede komen wordt uitgewerkt. We streven niet naar volledigheid maar geven eerder een aantal suggesties. Hierbij besteden we vooral aandacht aan de rol die de gemeente in het soortgerichte natuurbehoud kan spelen. Welke acties kan een gemeente zelf uitvoeren of hoe kan de gemeente initiatieven van bewoners ondersteunen of zelfs stimuleren (via bijvoorbeeld subsidiereglementen of het verstrekken van informatie). We besteden eveneens aandacht aan de instrumenten waar de gemeente over kan beschikken (beheersovereenkomsten, samenwerkingsovereenkomst, VLM-subsidies).

Daarnaast is er een luik sensibilisatie en educatie. De gemeente is immers een belangrijke schakel naar de lokale bevolking en kan hier een sleutelrol spelen. De gemeenten hebben eveneens heel wat ervaring in huis inzake communicatie naar de lokale bevolking. Die ervaring willen we gebruiken.

Omdat we willen weten of we onze doelstellingen bereiken, is er eveneens een luik monitoring. In dit onderdeel beschrijven we methoden om na te gaan of de soort er al dan niet op vooruit is gegaan (meer vindplaatsen, meer geschikt leefgebied). We zullen ook nagaan welke en hoeveel acties de gemeente op het getouw heeft gezet om de geadopteerde soort te helpen.

Via het principe van “hart-hoofd-hand” willen we een positieve spiraal starten en steeds meer mensen betrekken bij de bescherming van hun Limburgse soort. Pas als je mensen in contact brengt met hun geadopteerde soort en het landschap waarin zij leeft, gaan ze de soort in hun **hart** dragen. Mensen die de soort in hun hart dragen, willen er meer over weten: waarom is die zo speciaal? Wat kunnen we ervoor doen? In ons **hoofd** verzamelen we kennis, weetjes en ideeën om de soort te beschermen. En dan kunnen we tot actie overgaan. Mensen die zich betrokken voelen bij de soort, willen hier **zorg** voor dragen en de handen uit de mouwen steken.

Financiering

Dit adoptieproject maakt deel uit van een groter geheel, namelijk het Doelstelling 2-programma van de Europese Commissie. Het Doelstelling 2-programma houdt in dat aan achterstandsregio's middelen worden toegekend via het Europese Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO). Grote delen van Limburg zijn als Doelstelling 2-regio aangeduid. De provincie Limburg voorzag bovendien in haar begroting een extra budget om ook in niet Doelstelling 2-gebieden aan de slag te kunnen gaan, zodat het project gebiedsdekkend werd.

Eén van de doelstellingen van het GALS-project is de promotie van de typisch Limburgse identiteit via de adoptiesoort.

Een recente studie, die “Birdlife International” uitvoerde voor de EU, toont aan dat een aantrekkelijke natuur en leefomgeving voor nieuwe werkgelegenheid kan zorgen. Via de promotie van de eigen streekidentiteit (branding) kan er een markt voor streekproducten gecreëerd worden, die bij de lokale horeca verkocht worden. Europeanen zijn bovendien bereid heel wat geld neer te tellen om een zeldzame of interessante soort te zien (vb. vogelkijken). Mits een goede planning kunnen de inkomsten dienen voor het beheer van de natuurgebieden en de uitwerking van een duurzaam toerisme. Hierbij kunnen sociaal kwetsbare groepen ingezet worden. Voldoende open ruimte heeft ook een positieve invloed op de volksgezondheid (vb. meer beweging = minder problemen met zwaarlijvigheid/minder problemen met stress).

Deze relatie “natuur als troef voor meer werkgelegenheid” is de insteek die gebruikt werd om deze steun van Europa te bekomen (provincie Limburg, Internationale samenwerking, 2006). Zestig procent van de financiering komt van de provincie Limburg en veertig procent van Europa.

GEMEENTEN ADOPTEREN LIMBURGSE SOORTEN

Actieplan variabele waterjuffer

HAM

2 Variabele waterjuffer

2 Variabele waterjuffer

Dit hoofdstuk is gebaseerd op Moens (1981), Michiels & Van Mierlo (1982), Bos & Wasscher (2002), NVL (2002), Colazzo & Bauwens (2003), De Knijf et al. (2006).

2.1 Motivatie voor de soortkeuze

De kamsalamander en de variabele waterjuffer hebben de hoogste score in de gemeentelijke soortentabel (GST). Oorspronkelijk stond de kamsalamander niet op de lijst voor Ham, maar uit inventarisatiegegevens van de gemeente bleek dat deze soort toch werd waargenomen in Ham. Het wetenschappelijke begeleidingscomité adviseerde de kamsalamander echter voor Wellen, een gemeente waar reeds heel wat voor deze soort gebeurd is. Voor Ham schoof het begeleidingscomité de levendbarende hagedis naar voor. Hoewel deze soort in de wetenschappelijke studie van Colazzo & Bauwens niet vermeld wordt als een typische Limburgse soort, heeft ze die status ondertussen wel bereikt waardoor de levendbarende hagedis een kandidaat adoptiesoort voor Ham werd. De gemeente gaf echter de voorkeur aan een soort die gekoppeld kan worden aan hun inspanningen rond de poelen en vijvers die in eigendom van de gemeente zijn en koos daarom de variabele waterjuffer.

2.2 Beschrijving van de soort

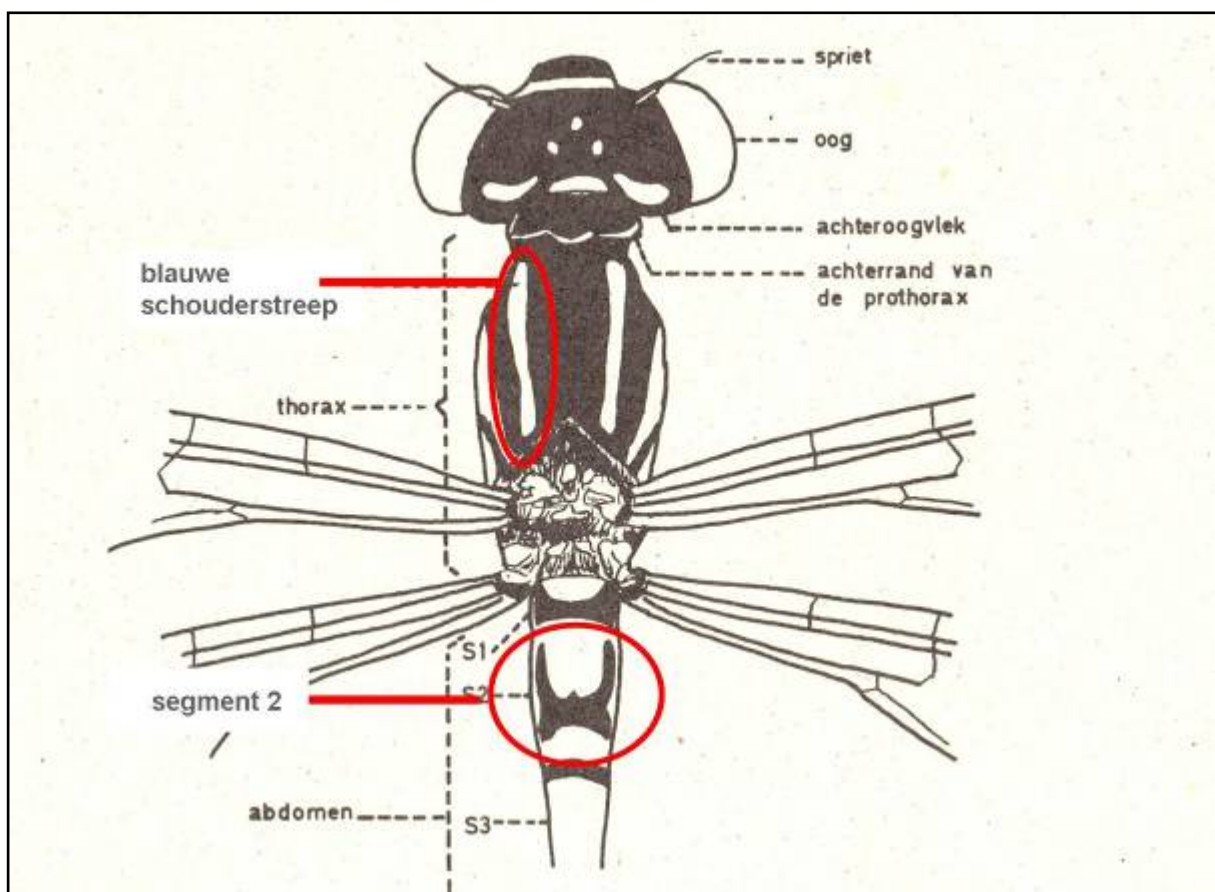
Kenmerken

De variabele waterjuffer is – zoals zijn naam al doet vermoeden - erg variabel qua kleur en tekening! Typische mannetjes zijn relatief donker, met een Y-vormige zwarte tekening op achterlijfsegment 2 en een onderbroken uitroepteken-vormige blauwe schouderstreep. Typische vrouwtjes hebben brede blauwe voorranden aan de achterlijfsegmenten en een ononderbroken blauwe schouderstreep. Echter, lichte mannetjes lijken sterk op de azuurwaterjuffer en donkere vrouwtjes op andere donkere juffers van het geslacht *Coenagrion*. Goed uitkijken is dus de boodschap! In tabel 2.1 worden de belangrijkste determinatiekenmerken van de meest gelijkende soorten op een rijtje gezet. In figuur 2.1 kan je nagaan waar de verschillende benamingen gesitueerd zijn op het lichaam van de juffers.

De variabele waterjuffer vliegt van eind april tot half juli, met een piek tussen half mei en half juni. Jonge mannetjes en tandems (parende individuen vormen een paringsrad ofwel tandem) zitten meestal in de oeverbegroeiing van gras en riet. Na de paring vliegt het koppel (nog steeds in tandem) naar het water, zodat het vrouwtje eitjes kan afzetten op bladeren van waterplanten. Het mannetje blijft zich vastklampen aan zijn vrouwtje, dit om te vermijden dat andere mannetjes nog snel met hun vrouwtje paren en de nakomelingen niet van hem zouden zijn. Het afzetten van de eitjes gebeurt meestal op een plek waar ook vele andere tandems bezig zijn met het afzetten van eieren. Zo beschermen de dieren zich – net als vissen die in een school zwemmen - tegen predatie van vissen of kikkers. Als je met velen bent is de kans dat nu net jij opgegeten wordt immers kleiner. Een tandem kan, tijdens het afzetten, onder water schieten en soms tot een half uur ondergedoken blijven. Eitjes worden afgezet in drijvende planten (witte waterlelie, gele plomp, fonteinkruiden, bronmos, kroos, krabbescheer, watermunt, e.d.). De eieren worden met een speciaal orgaan (legboor) op de onderkant van de bladeren vastgezet, vaak door gaatjes die kevers in de bladeren weggevreten hebben.

Soort	Segment 2	Blauwe schouderstreep	Achterlijf	Opmerking
Variabele waterjuffer	Y-vormig	Smal, uitroepteken	Segment 3-5 voor één tot twee derde donker met vooruitstekende punten	
Aazuurwaterjuffer	U-vormig	Smal, bijna uitroepteken	Segment 3-5 voor één vijfde tot één derde donker	Algemeen
Maanwaterjuffer	Drie losse streepjes in U-vorm	Vrijwel even breed als zwarte	Segment 3-5 voor vier vijfde donker	Aan zure vennen
Speerwaterjuffer	Pijlpunt met 2 lengtestreepjes aan zijkant	Vrijwel even breed als zwarte	Segment 3-5 kroontjespennen	Zeer zeldzaam
Gaffelwaterjuffer	Y-vormig	Veel smaller dan zwarte	Segment 4-5 de helft, segment 6-7 vrijwel geheel zwart, zonder vooruitstekende punten	Zeer zeldzaam

Tabel 2.1 Overzicht van de belangrijkste determinatiekenmerken van sterk op de variabele waterjuffer gelijkende soorten juffers.

Figuur 2.1 Overzicht van lichaamsdelen belangrijk voor de determinatie van waterjuffers (bron: Moens, 1981).

De eitjes komen uit na twee tot zes weken. De larven leven tussen waterplanten en oeverplanten en in de modderige bodem, en overwinteren meestal maar één keer. Het 'uitsluipen' (de volwassen juffer kruipt uit de huid van de larve) gebeurt 's morgens vroeg, op stengels van oeverplanten zoals riet. Het imago (volwassen juffer) leeft dan nog ongeveer een maand lang.

Bij koel weer zonnen de variabele waterjuffers graag in de ochtend, op grotere bladeren waar ze hun vleugels licht gespreid kunnen houden. Mannetjes vertonen geen territoriaal gedrag. Dit betekent dat ze een bepaalde zone niet gaan verdedigen tegen andere mannetjes, iets wat andere juffers zoals de bosbeekjuffer wel doen. Op plaatsen met voldoende drijfbladplanten, kunnen er dan ook vele mannetjes bij elkaar in de buurt zitten.

De variabele waterjuffer is een 'indicatorsoort' voor relatief proper, helder water. Dit wil zeggen dat de kwaliteit van de waters waar deze soort voorkomt behoorlijk goed is.

Leefgebied

De voornaamste biotoop van de variabele waterjuffer bestaat in België uit van nature matig voedselrijke waterplassen. Ze worden gekenmerkt door een goed ontwikkelde water- en oeverplantenvegetatie en bezitten meestal zowel drijvende als ondergedoken waterplanten. Het water van de plas is vrij helder. In voedselarme en zure plassen komt de soort hoogstens in heel kleine aantallen voor.

Volgende biotopen zijn niet geschikt.

- Homogene rietkragen
- Sterk verlandende wateren zonder open wateroppervlakte
- Sloten die vol kroos liggen

Belangrijk is een gevarieerde oevervegetatie. Andere juffer- en libellensoorten die samen met de variabele waterjuffer aangetroffen kunnen worden, zijn azuurwaterjuffer (kan er sterk op gelijken! Zie hoger), grote roodoogjuffer, smaragdlibel en de zeldzamere glassnijder en vroege glazenmaker.

Kwaliteit of kwantiteit

De mannetjes zijn niet territoriaal en de dichtheden kunnen oplopen tot verschillende individuen per meter. De oppervlakte op zich is dus minder belangrijk. De variabele waterjuffer stelt echter hoge eisen aan de waterkwaliteit, zodat we kunnen stellen dat de kwaliteit van het leefgebied veel belangrijker is dan de kwantiteit. Een kleine waterplas of een sloot met geschikte omstandigheden is dus veel waardevoller dan een grote vijver met matige omstandigheden.

Meerdere geschikte waterplassen bij elkaar vergroten echter de kans om de soort aan te treffen. Wanneer een van de vijvers te sterk dicht groeit kan de soort immers overleven op naburige vijvers. Kolonisatie na het opnieuw geschikt maken van de vijver (vb. kapping) kan dan ook vanuit nabij gelegen vijvers gebeuren, wat de kans op succes sterk vergroot.

Verbindingen tussen leefgebieden

Ondanks het feit dat het een klein en tenger juffertje is, kan de soort zich blijkbaar goed verspreiden, zoals blijkt uit waarnemingen in Nederland op Waddeneilanden waar geen populaties voorkomen. Met andere woorden, de soort kan kilometers ongeschikt biotoop overbruggen.

Hier dienen we wel de kanttekening te maken dat dit wellicht enkel onder bepaalde omstandigheden gebeurt. Geschikte weersomstandigheden zijn een voorwaarde voor zwermgedrag. De aanwezigheid van een goede bronpopulatie is daarnaast sowieso de voorwaarde. Dat is in West-Nederland op vele plaatsen nog het geval, in Vlaanderen slechts op een handvol plekken!

Vele libellen zijn enkel aan het water te zien om zich voort te planten. Voorts zwerven ze rond in de omgeving ervan, eerst om volwassen te worden (uit te harden) en voedsel te zoeken, later eventueel ook om nieuwe gebieden te koloniseren in geval van 'overpopulatie'. Beek- en riviervalleien zullen omwille van hun vochtig karakter zeker de voorkeur genieten en hebben bovendien een enigszins lineair karakter zodat de dieren nieuwe gebieden kunnen bereiken op relatief grote afstand van hun gebied van oorsprong. In Ham zal de vallei van de Grote Beek een belangrijke rol spelen. Natte hooien weilanden, sloten, poelen zijn belangrijke elementen in valleien.

De ervaring leert dat de aanwezigheid van dichte houtkanten vaak zeer positief is, omdat die goede beschutting bieden (tegen wind en andere slechte weersomstandigheden).

Figuur 2.2 Foto van een variabele waterjuffer (foto: Victor Bos).

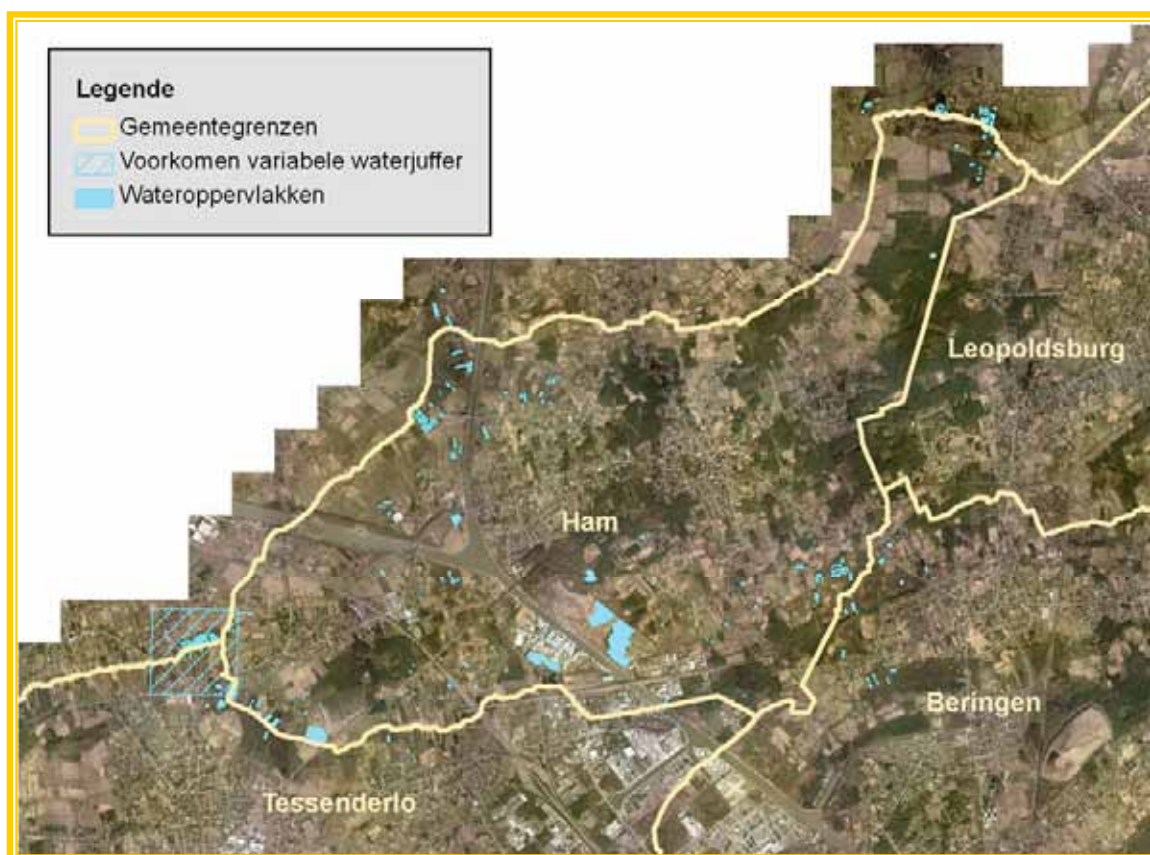

Kansen en bedreigingen

Voor het voortbestaan van de variabele waterjuffer is het belangrijk dat vegetatierijke, matig tot zeer voedselrijke plassen behouden blijven, waarbij vermesting en omzetting tot intensieve visvijvers – zeker met karperachtigen - dient vermeden te worden.

Voorkomen

De variabele waterjuffer komt in Europa voor van Midden-Scandinavië tot Zuid-Frankrijk en Noord-Italië en van Ierland tot voorbij de Oeral. In Vlaanderen kwam de soort vroeger algemeen voor. Na 1990 is de soort echter bijna uitsluitend beperkt tot de beste gebieden in de Scheldevallei, de Blankaart, het Torfbroek en enkele laagveengebieden in de Kempense beekvalleien.

Figuur 2.3 Verspreiding van de variabele waterjuffer in Ham (bron: libellenwerkgroep Gomphus, De knijf et al., 2006).

Status

De variabele waterjuffer staat anno 2007 als bedreigd genoteerd op de Vlaamse Rode Lijst. Dat betekent dat de soort veel risico loopt om in de categorie 'met uitsterven bedreigd' terecht te komen als er geen maatregelen genomen worden.

Beschermingslijst	Status
IUCN	-
Habitatrichtlijn	-
Andere	-
Vlaanderen	-
Rode Lijst Vlaanderen	bedreigd

Tabel 2.2 Beschermingsstatus van de variabele waterjuffer.

GEMEENTEN ADOPTEREN LIMBURGSE SOORTEN

Actieplan variabele waterjuffer

HAM

3 Toestand in de gemeente

3 Toestand in de gemeente

Dit hoofdstuk is gebaseerd op Berten (1990).

3.1 Situering van de gemeente

De gemeente Ham is voor het overgrote deel gelegen in de Tertiaire Kempen. Dit gebied wordt gekenmerkt door zandige bodems en een meestal ondiepe grondwatertafel. In de valleien in dit gebied komt veengrond voor. Het is in deze valleigebieden dat geregeld vijvers, poelen en andere waterpartijen aangetroffen worden, die het leefgebied van de variabele waterjuffer vormen. Op sommige plaatsen worden eveneens (restanten van) vroegere turfputten aangetroffen. Ook deze in veengebied gelegen stukken kunnen een geschikt leefgebied vormen voor deze soort. De vallei van de Grote beek is een voorbeeld van zo'n beekvallei met op verscheidene plaatsen waterpartijen.

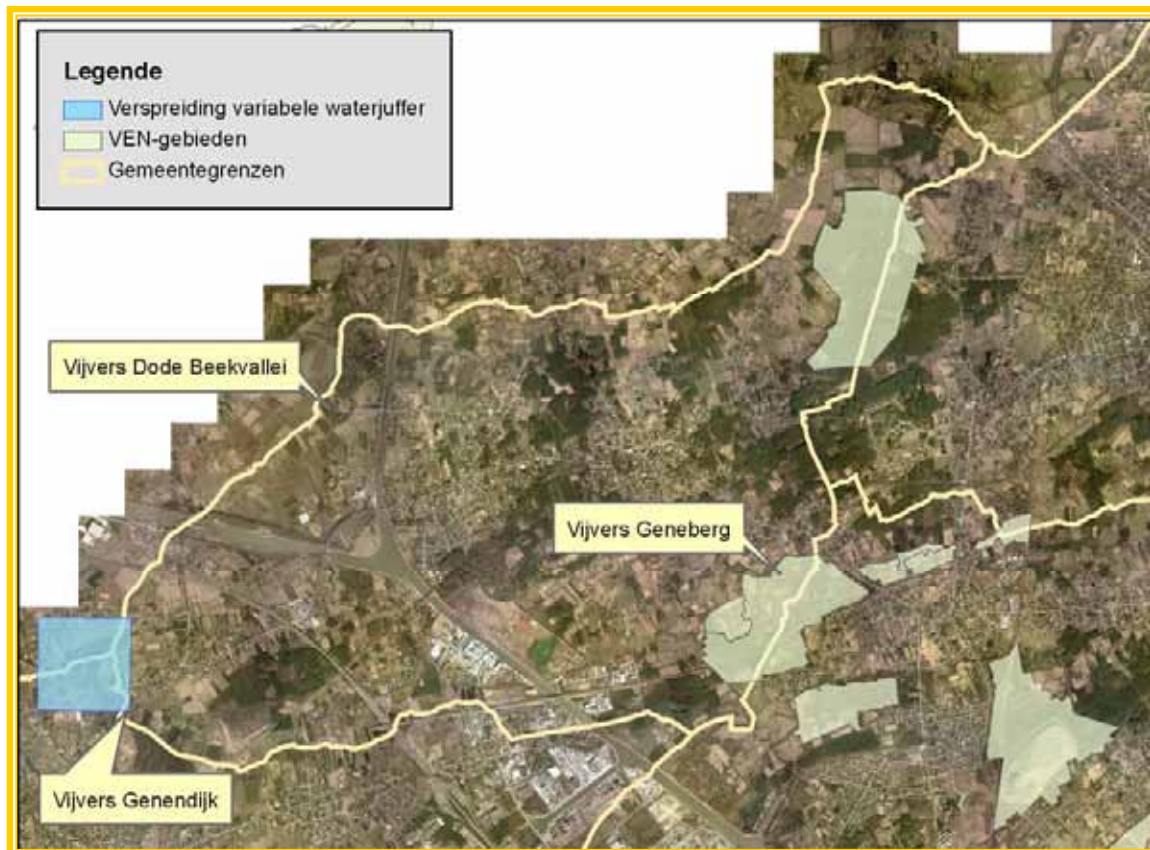
Figuur 3.1 geeft de Europese habitat- en vogelrichtlijngebieden, het VEN-gebied alsook de zoekzones voor provinciale natuurverbindingengebieden in de gemeente weer. Binnen deze gebieden kunnen natuurgerichte acties vanuit de bevoegde instanties ondersteund worden: voor VEN-gebied is dit de Vlaamse overheid, voor de verbindingengebieden is dit de provincie Limburg. Het VEN-gebied dat is afgebakend binnen de gemeente Ham omvat volgende Grote Eenheden Natuur: 'De Gerheserheide' in het noorden van de gemeente op de grens met de gemeente Leopoldsburg en ten zuiden daarvan ligt 'Genemeer-Grote Beek', op de grens met de gemeente Beringen. Daarbij aansluitend bevindt zich ook nog een zone 'Genemeer-Grote Beek' met als statuut Grote Eenheden Natuur in Ontwikkeling. Het uurhok waar de variabele waterjuffer voorkomt in het westen van de gemeente is gelegen in de buurt van een provinciale natte natuurverbindingzone. Enkel in het uiterste noorden van de gemeente ligt het habitatrichtlijngebied 'Bovenloop van de Grote Nete met Zammelsbroek, Langdonken en Goor' (code BE2100040).

3.2 De variabele waterjuffer

De beschikbare inventarisatiegegevens van de variabele waterjuffer in de gemeente Ham en omgeving worden eveneens weergegeven op figuur 3.1. Hieruit blijkt dadelijk dat deze heel beperkt zijn. Enkel van een kilometerhok ten zuidoosten van de gemeente, dat naast Ham ook Laakdal en Tessenderlo omvat, zijn inventarisatiegegevens bekend. Dit kilometerhok omvat een vijvercomplex ter hoogte van het Dood Broek.

De variabele waterjuffer is als bedreigde soort opgenomen in de Rode Lijst van de libellen voor Vlaanderen en is in Vlaanderen sterk achteruitgegaan. Hoewel er op het grondgebied van de gemeente Ham heel wat poelen en vijvers voorkomen, is het zonder voorafgaand terreinbezoek lang niet zeker of deze ook effectief geschikt zijn voor de variabele waterjuffer die toch wel specifieke eisen stelt aan het biotoop (zie hoofdstuk 2.2). Vandaar dat het zonder bijkomende inventarisaties moeilijk te achterhalen is of de soort in de gemeente Ham daadwerkelijk enkel in het hoger vermelde kilometerhok voorkomt of dat de gedane inventarisatie-inspanningen en de communicatie van de resultaten niet toelaten een volledig beeld te krijgen van de actuele verspreiding van de soort in Ham en onmiddellijke omgeving.

Tijdens terreinbezoeken op 24 mei 2007 en 6 juni 2007 is grondig gezocht naar de variabele waterjuffer in Ham. Tevergeefs. Er zijn wel veel libellen- en andere waarnemingen verzameld (zie bijlage op cd-rom). Hierbij is zelfs een populatie van de tangpantserjuffer (*Lestes dryas*) ontdekt, een zeldzame soort in Vlaanderen die als 'kwetsbaar' is opgenomen in de recente Rode Lijst.

Figuur 3.1 Habitat- en vogelrichtlijngebied, VEN-gebied provinciale verbindingengebieden en beschikbare inventarisatiegegevens van de variabele waterjuffer in Ham.

In onderstaande tabel wordt een overzicht gegeven van de activiteiten die in de gemeente reeds ondernomen werden rond natuur, relevant voor de variabele waterjuffer. Deze activiteiten werden onderverdeeld in terreinacties, communicatie en monitoring.

Actie	Reeds voltooide/gekende actie	Uitvoerder
Terreinactie/studie	Aanleg waterbekken voor de Maasbeek t.h.v. de Vlinderstraat	Gemeente
	Gerheserheide: project Schans	VLM
Administratieve actie	Subsidiebeleid voor houtkanten bij particulieren	Gemeente
	Beheerplan voor poelen Vijverstraat	Gemeente
	Studie van de Kepkensberg	Gemeente
	Beheerplan 'den Tus'	Gemeente
	Ondersteuning educatieve werking Natuurpuntafdeling	Gemeente
Communicatie		
Monitoring	Telling salamanders	Natuurpunt
	Inventarisatie omgeving Vijverstraat	Natuurpunt

Tabel 3.1 Overzicht van reeds ondernomen acties rond natuur, relevant voor de variabele waterjuffer in de gemeente Ham.

GEMEENTEN ADOPTEREN LIMBURGSE SOORTEN

Actieplan variabele waterjuffer

HAM

4 Concrete doelstellingen

4 Concrete doelstellingen

4.1 Acties

Tijdens recente inventarisaties werd de variabele waterjuffer niet in de gemeente Ham gevonden, zelfs niet in het gebied waar de enige waarneming uit het verleden bekend was. Dit betekent niet dat de soort zeker uitgestorven is in de gemeente. Het betekent echter wel dat er momenteel geen levensvatbare populatie in de gemeente voorkomt. Via een gerichte inventarisatie van de geschikte plekken in Ham moet hierover wel zo snel mogelijk duidelijkheid komen. Op basis van bovenvernoemde inventarisatie en de reeds voorhande zijnde kennis willen we een duurzame populatie variabele waterjuffer binnen de gemeente Ham krijgen.

Daartoe dient in eerste instantie in drie gebieden gewerkt te worden aan het opbouwen van (sub)populaties en aan het inrichten van verbindingzones tussen deze gebieden.

Het uitgangspunt is dat men zo goed mogelijk het biotoop moet herstellen of creëren voor deze waterjuffer in de hoop dat deze kritische soort zich vestigt. Ook heel wat andere zeldzame soorten zullen hiervan profiteren. Verscheidene soorten libellen en waterjuffers bijvoorbeeld, maar ook amfibieën zoals de Europees beschermde kamsalamander zullen hier voordeel uit halen. Daarom stellen we ook volgende 'nevendoelestellingen' voor.

- Ecologisch herstel van twee voormalige 'weekendvijvercomplexen' tot gevarieerde soortenrijke moeras- en vijvergebieden
- Herstel van een rijke libellenfauna met minstens een vijftiental soorten (goed haalbaar) in deze twee gebieden (libellenparadijs)
- Ontwikkeling tot natuurgebieden waar vrijwillige natuurliefhebbers sterk betrokken (kunnen) worden (o.a. in het beheer) en waar voor scholen goede mogelijkheden zijn voor wateronderzoek en andere vormen van natuureducatie
- Op langere termijn het gros van de bestaande vijvers binnen de gemeente Ham ecologisch inrichten

4.2 Communicatie/sensibilisatie/educatie

De variabele waterjuffer heeft een mascottefunctie in de gemeente.

- Naar grote publiek toe: informatie rond natuurvriendelijke ecologische tuinvijvers en het belang van natuurlijke beekvalleien (waterveiligheid)
- Naar inwoners rond locaties met waterknelpunten: koppeling aan DuLo-waterplannen, bekkenbeheerplannen, integraal waterbeheer, enz.
- Naar scholen/jugdverenigingen toe: spelenderwijs leren over het leven in en rond het water

4.3 Monitoring

- De toename of afname van de variabele waterjuffer en de soorten van gelijkaardig biotoop wordt jaarlijks gemonitord volgens een gestandaardiseerde telmethode, en dit zowel op plaatsen waar de soort reeds nu voorkomt, als in potentieel geschikte gebieden. De inventarisatiegegevens worden doorgegeven aan de Libellenvereniging Vlaanderen
- Alle inspanningen die de gemeente of andere partners in dit project leveren (wandelingen, activiteiten met scholen, beheeractiviteiten, e.a.), publicaties en gebeurtenissen in verband met de geadopteerde soort worden bijgehouden in een logboek op de milieudienst

GEMEENTEN ADOPTEREN LIMBURGSE SOORTEN

Actieplan variabele waterjuffer

HAM

5 Acties

5 Acties

5.1 Terreinacties

Hieronder wordt een opsomming gegeven van wat men in het algemeen kan doen voor de soort binnen de gemeente.

- Omvormen van ‘weekendverblijf – vijvers’ tot meer natuurlijke waterpartijen
  - Verwijderen exoten op de oevers en in het water
  - Afschuinen van de oevers
  - Slibruiming
- Doorgedreven waterzuivering: de variabele waterjuffer stelt hoge eisen aan de waterkwaliteit. Hoe meer slotjes, poelen en vijvers een goede waterkwaliteit hebben, hoe meer kans op de vestiging van een duurzame populatie van de doelsoort
- Extensivering van het beheer in de beekvalleien. Natte graslanden (dottergraslanden) en natte ruigtes met struwelen zijn ideale jachtgebieden voor libellen, terwijl maïsakkers en intensief gebruikte graslanden (bemesting, frequent maaien) ongeschikt zijn. Via aankoop en natuurbeheer of via beheerovereenkomsten proberen te extensiveren in delen van beekvalleien waar nu nog relatief intensieve landbouw plaatsvindt. Ook de aanwezigheid van houtkanten is positief
- Werken aan een ecologische visstandbeheer

Herstel ‘weekendvijvers’

De grote kansen voor variabele waterjuffer liggen in het herstel van voormalige weekendvijvers en we gaan daar dan ook dieper op in.

Tabel 5.1 beschrijft aan de hand van een aantal kenmerken heel duidelijk het fundamenteel verschil tussen heldere, door waterplanten gedomineerde en troebele, vegetatieloze systemen.

KENMERK	HELDERE VIJVER	TROEBELE VIJVER
Onderwatervegetatie	Goed ontwikkeld	Schaars of ontbrekend
Algen (fytoplankton)	Weinig	Veel
Dierlijk plankton (zooplankton)	Veel	Weinig aanwezig
Zwevende partikels in het water	Weinig	Veel
Bodemwoelende vissen	Weinig	Veel
Roofvissen	Veel	Weinig

Tabel 5.1 Verschillen tussen heldere en troebele vijvers (Declerck et al., 2006).

Deze beide alternatieve toestanden gaan niet geleidelijk maar plotsklaps in elkaar over. Dit maakt het beheer en de inrichting van poelen en vijvers niet eenvoudig. Voor meer details hierover verwijzen we naar het rapport van Aeolus in bijlage op cd-rom.

Enkele vuistregels om tot goede resultaten te komen

- Streef naar helder en zuurstofrijk water. Een rijke waterplantenflora ontwikkelt zich dan heel snel (hangt ermee samen!). Tal van soorten koloniseren snel. Waterplanten uitzetten is dus overbodig en bovendien niet wenselijk
- Sommige uitgezette vissen (o.a. karperachtigen) zorgen voor troebel water doordat ze voortdurend de bodem omwoelen. De waterplanten sterven af en het vijversysteem blijft in de troebele toestand. Afvissing van alle karperachtigen is essentieel om dit te voorkomen
- Bladval levert vaak problemen naar eutrofiëring omdat in vele vijvergebieden de dijken of vijverranden met bomen begroeid zijn (Packet et al., 2006). Behoud enkel bomen en struweel aan de noord- en eventueel (noord)westzijde, als beschutting. De rest wordt best verwijderd

Ervaringen in de Vallei van de Drie Beken

Aeolus voerde in 2001 en 2002 een uitgebreide inventarisatie uit in de Vallei van de Drie Beken te Diest en Tessenderlo. In deze regio werden eveneens maatregelen genomen om vijvers van weekendverblijven een meer natuurlijk karakter te geven en te streven naar helder, plantenrijk water. In het rapport van Aeolus (zie bijlage op cd-rom) worden enkele interessante bevindingen beschreven die voor de maatregelen in Ham mogelijk nuttig kunnen zijn. De natuurverenigingen die actief zijn in de vallei van de Zwarte Beek hebben hier eveneens heel wat ervaring mee.

Mogelijke scenario's voor de variabele waterjuffer in Ham

Hieronder worden drie scenario's beschreven die verschillen in ambitieniveau.

Scenario 1

Inrichten van het gebied Vijverstraat te Geneberg (Oostham).

Scenario 2

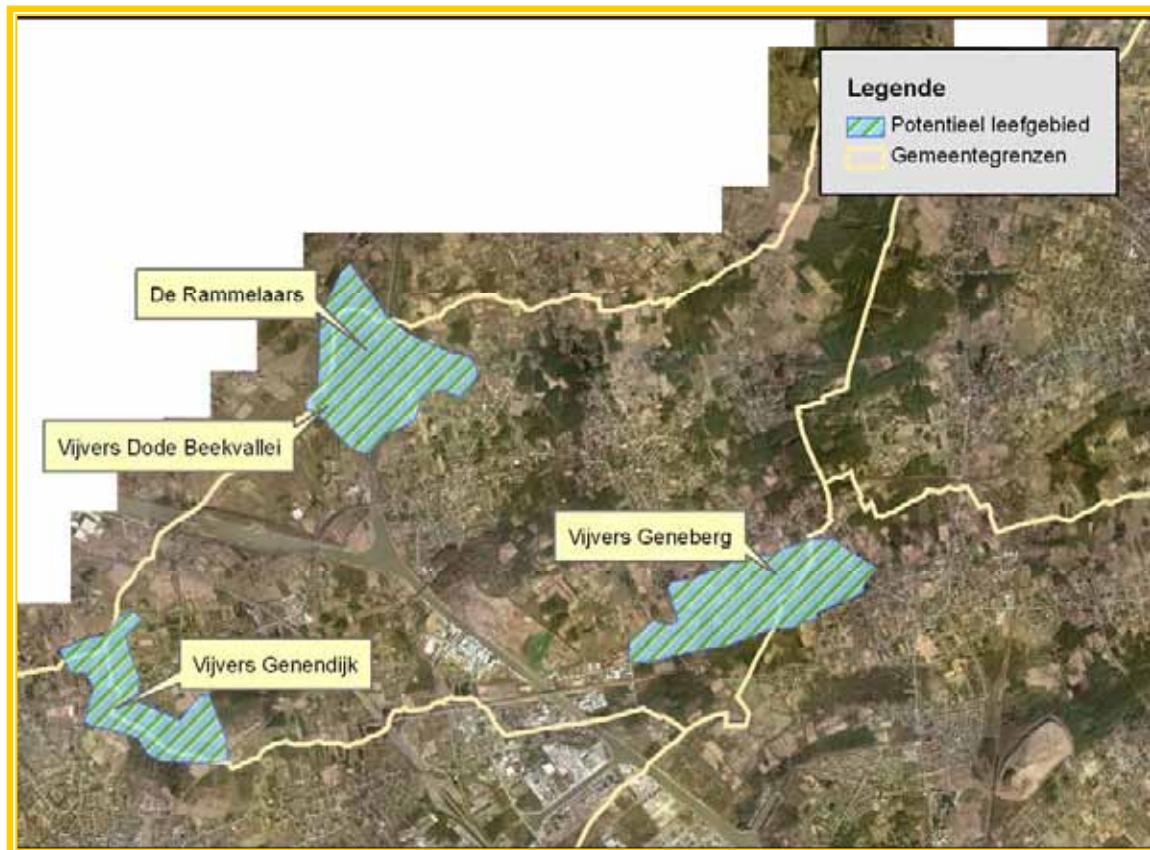
Inrichten van het gebied Vijverstraat te Geneberg (Oostham) + inrichten vijvergebied Genendijk.

Scenario 3

Inrichten van het gebied Vijverstraat te Geneberg (Oostham) + inrichten vijvergebied Genendijk + ondersteunen Natuurpunt in verband met de aankoop en herinrichting weekendvijvers in De Rammelaars.

Figuur 5.1 geeft een overzicht van de lokaties waar de verschillende acties worden voorgesteld (potentiële leefgebieden).

Figuur 5.1 Overzicht van de gebieden waar acties voorgesteld worden voor de variabele waterjuffer in Ham.

5.1.1 Acties met betrekking tot het herstel van het Vijvercomplex Vijverstraat te Geneberg (Oostham)

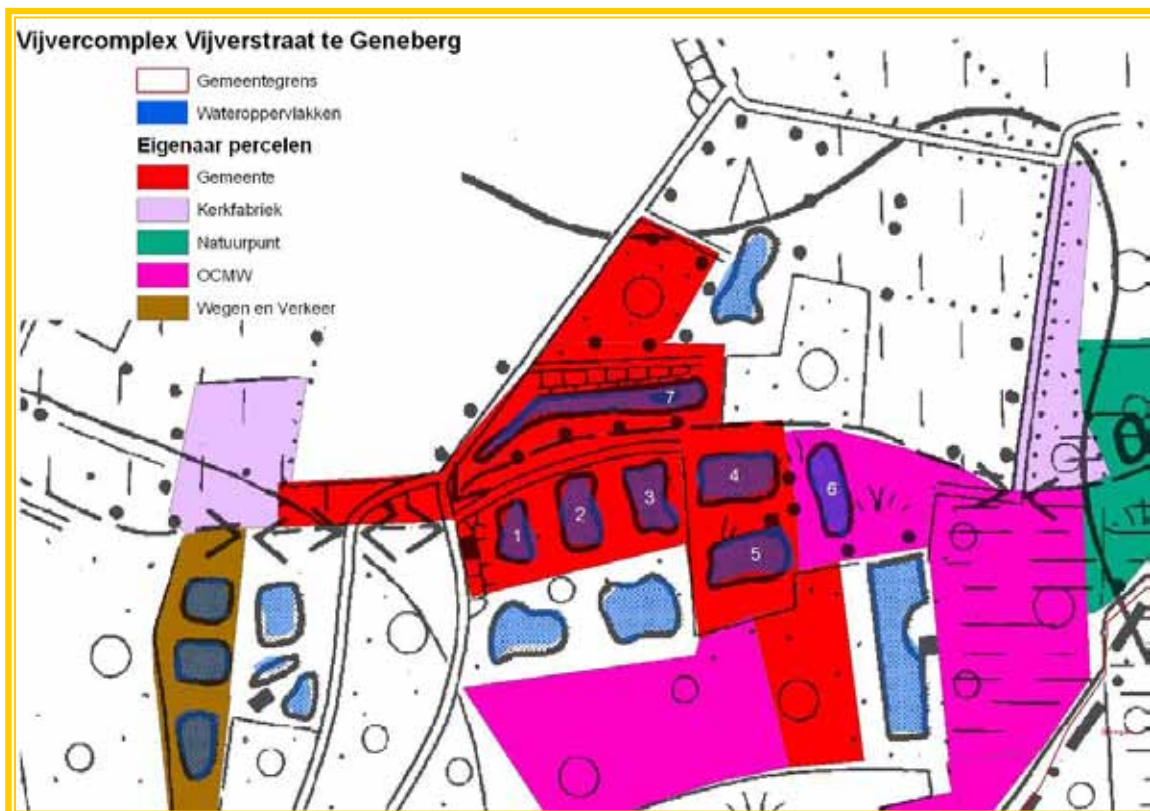
Herprofileren vijvers (oever afschuinen)

Probleemstelling

Geleidelijke oevers bieden in vergelijking met steile oevers veel meer mogelijkheden voor het ontwikkelen van moerasvegetaties en dus voor zones waar de larven van libellen zich ophouden. Zoals eerder reeds gesteld, is het afschuinen van oevers dus essentieel. Dit is de meest belangrijke en grootste, maar tevens ook duurste maatregel.

Concrete uitvoering

De zeven vijvers waarvan sprake in onderstaande tekst, zijn gelokaliseerd op figuur 5.2.

Figuur 5.2 Situering van het vijvercomplex Vijverstraat te Geneberg (Oostham) waar acties worden voorzien. De eigendomsverdeling is eveneens weergegeven.

- De dijken tussen vijvers 1 en 2 en tussen vijvers 2 en 3 worden afgegraven, zodat deze drie vijvers één geheel vormen. De afgegraven dijken vormen de ondiepere zones, die enkel in de zomer kortstondig mogen droogvallen (maximum twee maanden). Ondiepe kortstondig droogvallende delen zijn interessant voor tal van soorten. De huidige drie vijvers zullen uitgediept worden (zie volgende actie) en worden het diepere gedeelte. Het voorkeursscenario is dat de grond die hierbij vrijkomt, afgevoerd wordt en elders gebruikt wordt bij grondwerken (vb. voor de aanleg van slibbekkens Tessenderlo Chemie?). Indien dit niet mogelijk is, wordt de aarde in de langwerpige vijver (vijver 7) gedeponeerd en wordt deze dus dicht geworpen. De vuistregel 'beter één vijver goed inrichten dan twee vijvers slecht inrichten' is hier zeker van toepassing!
- De dijk tussen vijvers 4 en 5 wordt afgegraven en de zuidelijke oever van vijver 5 wordt aangeschuind. De afgegraven dijk wordt de ondiepere zone, maar mag enkel in de zomer kortstondig droogvallen (maximum twee maanden). Een aantal bomen dienen hiervoor verwijderd te worden. Het voorkeursscenario is dat de grond die hierbij vrijkomt, afgevoerd wordt en elders gebruikt of opgeslagen wordt. Indien dit niet mogelijk is, wordt de aarde in de meest oostelijke vijver (vijver 6) gedeponeerd en wordt deze dus dicht geworpen.
- Indien de langwerpige vijver 7 niet dicht geworpen wordt, dient de zuidoever geherprofileerd te worden zodat de oever veel geleidelijker verloopt. Ook zou de lange vijver aangesloten moeten worden op de Beneficievijverloop zodat er een waterdoorstroming kan plaatsvinden (zie ook hoofdstuk 5.2.3). Dit moet gebeuren via een regelbaar systeem, zodat de vijver 7 niet leegloopt in de Beneficievijverloop.
- Indien vijver 6 (de meest oostelijke) niet dicht geworpen wordt, dienen de bomen er rond gekapt te worden en de zuidelijke, oostelijke en westelijke oever aangeschuind te worden.

Troeven

Het herprofileren van de oevers is de sleutel tot een succesvol ecologisch herstel. Veel libellen, en zeker de variabele waterjuffer, houden van een goed ontwikkelde moerasvegetatie op de oever en in de ondiepe waterzones.

Minpunten

Kostprijs

Kostenraming

Negentig euro/uur voor werkman en negentig euro/uur voor kraan.

Uitdiepen vijvers (volledige slibruiming + gedeeltelijke uitdieping)

Probleemstelling

- Het waterpeil van de vijvers 1, 2 en 7 zakt in de zomer te diep weg
- Bovendien ligt het projectgebied niet op venige bodem en is het zinvol om slibruiming uit te voeren
- Er ligt veel bladval in de vijvers uit de periode dat de dijken nog vol bomen stonden

Concrete uitvoering

- Alle vijvers (tenzij 6 en 7 indien deze dicht geworpen worden): slibruiming
- Vijvers 1, 2, 3 en 4: noordelijke helft ca. 20 cm slibruiming en uitdiepen

Troeven

- Meer variatie in waterdiepte = meer biodiversiteit
- Minder kans op volledig droogvallen

Minpunten

Kostprijs

Hout uit water verwijderen

Probleemstelling

Organisch materiaal wordt (langzaam) afgebroken en dit proces vergt zuurstof. Men dient er dan ook naar te streven zo weinig mogelijk organisch materiaal in de vijver te laten liggen. Bij de actie 'uitdiepen vijvers' hierboven worden slibruiming voorgesteld, deze actie focust op het verwijderen van takhout.

Concrete maatregelen

In alle vijvers ligt momenteel nog takhout. Dit dient maximaal verwijderd te worden uit het water.

Exotische waterplanten verwijderen

Probleemstelling

Waterteunisbloem, grote waternavel en parelvederkruid zijn 'agressieve' exotische waterplanten. Ze woekeren enorm en verdringen daarbij alle inheemse soorten.

Dramatische voorbeelden zijn

- het Schulensmeer, waar waterteunisbloem de volledige oeverzone overwoekert en één der allerlaatste Vlaamse vindplaatsen van slijkgroen (*Limosella aquatica*) bedreigt of zelfs al teniet gedaan heeft (med. P. Hendrickx)
- benedenloop van Zwarte beek (en wellicht vele andere plaatsen), waar parelvederkruid vijvers volledig overwoekert

Alle vijvers dienen volledig vrij te zijn van deze invasieve soorten. Indien een soort in één vijver aanwezig is, zal ze zich waarschijnlijk snel naar andere vijvers verspreiden via watervogels. Er is dus ook opvolging in de tijd vereist en mogelijk herhaalde acties.

Concrete maatregelen

Parelvederkruid en grote waternavel groeien massaal in vijver 6 (noordzijde vijver) en parelvederkruid plaatselijk in vijver 5, mogelijk in andere vijvers (niet gericht naar gezocht).

- Manueel verwijderen met mesthaken of in combinatie met de slibuiming
- Probeer de planten volledig te verwijderen en geen delen van planten achter te laten

Afvissen van karperachtigen

Probleemstelling

- Bodemwoelende vissen (karperachtigen) zijn nefast voor het 'helder watersysteem'
- Alle vijvers dienen volledig vrij van dit type vissen te zijn. Dit vereist dus ook opvolging in de tijd en eventueel herhaalde afvissingen

Concrete maatregelen

In vijver 5 zit veel vis en in vijvers 4 en 6 waarschijnlijk ook, gezien hun troebelheid. In vijver 1, 2 en 3 mogelijk niet, want het water is helderder en het waterpeil (vooral van vijver1) zakt diep weg, wat voor vissen niet gunstig is. Het veiligste is om alle vijvers één na één af te vissen.

Afvissingen kan men in samenwerking met de LIKONA Vissenwerkgroep organiseren. Deze hebben een ruime expertise op dit vlak. Men kan wellicht ook lokale visclubs inschakelen. Contactgegevens van de LIKONA vissenwerkgroep zijn te vinden in bijlage 3.

Kostenraming

Samenwerken met vrijwilligers van LIKONA en met visclubs

Inrichting vallei Grote beek

Probleemstelling

Zoals in vele beek- en riviervalleien zijn er in de Grote-Beekvallei veel graslanden beplant met populier. De ondergroei hiervan wordt gedomineerd door brandnetel.

Het is voor libellen in het algemeen erg belangrijk dat er een afwisseling blijft tussen bos, ruigte en grasland. Dus niet alle percelen laten verruigen, verstruwelen en verbossen. Hier ligt vooral een taak voor Natuurpunt die al heel wat gronden in beheer heeft.

Concrete maatregelen

- Financiële ondersteuning Natuurpunt voor aankoop en beheer van graslandpercelen in de Grote en Dode Beekvallei
- Financiële ondersteuning Natuurpunt en landbouwers voor aanleg van poelen in graslanden in de Grote en Dode Beekvallei

5.1.2 Acties met betrekking tot het herstel van het vijvercomplex in Genendijk

Aankoop of beheersovereenkomst vijvercomplex

Probleemstelling

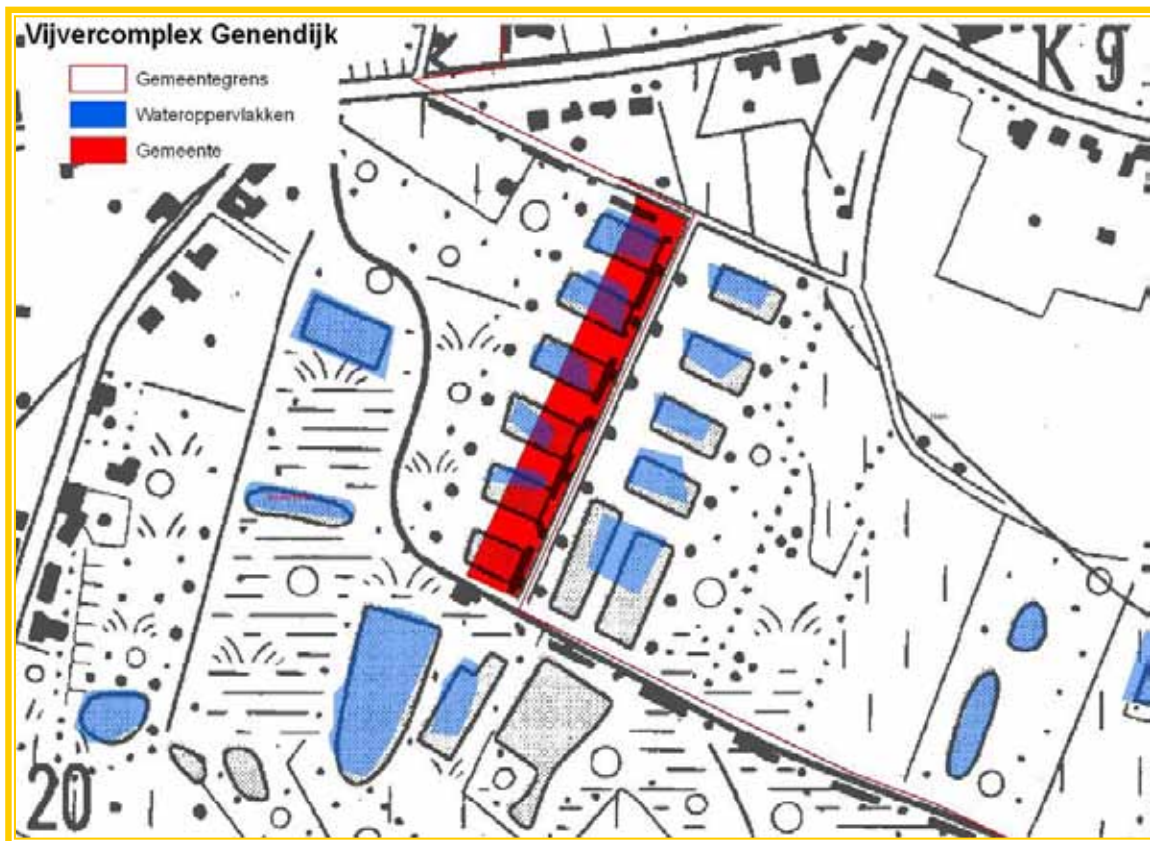
De oostelijke rij vijvers van dit vijvercomplex ligt op grondgebied Ham, de westelijke op grondgebied Tessenderlo (zie figuur 5.3). De oostelijke reeks is niet in eigendom bij de gemeente Ham. Hier moeten de eigenaars gecontacteerd worden om te achterhalen in hoeverre kan gekomen worden tot een ecologische inrichting van dit vijvercomplex. Hier doen zich verschillende mogelijkheden voor.

- Aankoop van de privé-vijvers door de gemeente
- Overdragen van het beheer aan de gemeente of aan natuurverenigingen (o.a. Natuurpunt)
- Toekennen van subsidies aan de actuele eigenaars voor het voeren van een ecologisch inrichtingsbeheer, vergezeld van een gedetailleerde beschrijving van de uit te voeren maatregelen

De westelijke reeks is eigendom van de gemeente Tessenderlo en het zou heel positief zijn als zij een gelijkaardige inrichting zouden realiseren.

Concrete maatregelen

Contacteren privé-eigenaars in verband met de aankoop vijvercomplex / aangaan van beheerovereenkomst / overdracht beheer.

Figuur 5.3 Situering van het vijvercomplex in Genendijk met de gemeentelijke eigendom aangeduid.

Bomen kappen

Probleemstelling

Alle vijvers zijn volledig omzoomd met bomen. Dit heeft twee gevolgen die negatief zijn voor het watersysteem.

- Bladval: alle vijvers zijn gevuld met een dikke laag bladafval! Vooral populier geeft veel bladafval
- Beschaduwing: dit heeft een remmend effect op waterplantontwikkeling en vooral op de aanwezigheid van libellen omdat beschaduwde oeverzones ongeschikt zijn voor deze dieren

Een positief effect van de bomenrijen is beschutting. Vandaar dat de bomen aan de noordzijde van het vijvercomplex behouden blijven evenals een deel aan de westzijde. Deze fungeren tevens als afscherming van de bebouwing. Ook de wilgen aan de noordrand van de grote vijver (de meest zuidoostelijke) blijven behouden.

Concrete maatregelen

- Alle populieren dienen gekapt te worden: een dubbele rij op de dijk die de gemeentegrens vormt, een rij ten zuiden van het vijvercomplex (op de oeverwal van de Grote Beek) en een rij ten westen van het vijvercomplex (grondgebied Tessenderlo)
- Alle fijnsparrren tussen deze populieren dienen gekapt te worden
- Een groot deel van de wilgen en elzen direct rond de vijver moet ook gekapt worden, behalve de meest noordelijke rij en de meest noordwestelijke

Minpunten

Het kappen van bomen kan gevoelig liggen bij omwonenden. De werken dienen via een infobord en - folder die per post aan alle omwonenden bezorgd wordt, aangekondigd en toegelicht te worden. Verder kan een infowandeling georganiseerd worden waarbij gewezen wordt op het belang van de maatregel. Betrokkenheid van omwonenden is erg belangrijk.

Kostenraming

Houtverkoop brengt geld op waarmee een (beperkt) deel van de aankoopssom kan gerecupereerd worden.

Herprofileren vijvers (oevers afschuinen)

Probleemstelling

Geleidelijke oevers bieden in vergelijking met steile oevers veel meer mogelijkheden voor het ontwikkelen van moerasvegetaties en dus voor zones waar de larven van libellen zich ophouden. Zoals reeds hoger vermeld, is het afschuinen van oevers essentieel. Dit is de meest belangrijke, grootste maar ook duurste maatregel.

Concrete uitvoering

A. Oostelijke reeks vijvers (grondgebied Ham)

Deze reeks bestaat - in tegenstelling tot wat op de topografische kaart staat - van noord naar zuid uit drie kleine vijvers gevolgd door één grote vijver.

De dijken tussen de drie noordelijke kleine vijvertjes worden afgegraven, zodat deze drie vijvers één geheel vormen. De afgegraven dijken worden de ondiepere zones. Ze mogen eventueel in de zomer kortstondig droogvallen (maximum twee maanden).

Het voorkeursscenario is dat de grond die hierbij vrijkomt, afgevoerd wordt en elders gebruikt wordt bij grondwerken (voor de aanleg van slibbekkens Tessenderlo Chemie?). Indien dit niet mogelijk is, wordt de aarde van de dijk tussen vijvertjes 2 en 3 in het meest noordelijke vijvertje gedeponeed en wordt dit dus dicht geworpen (en nadien laat men het best verbossen). De vuistregel 'beter één vijver goed inrichten dan twee slecht ontwikkelde vijvers' is hier van toepassing.

De oostelijke oevers van deze drie kleine vijvertjes maakt men zeer geleidelijk (schuin) vermits er aan die zijde veel ruimte is.

De meest zuidelijke vijver is een grote vijver en de oevers worden zoveel mogelijk (voor zover er ruimte is) aangeschuind.

B. Westelijke reeks vijvers (grondgebied Tessenderlo)

Deze reeks bestaat - in tegenstelling tot wat op de topografische kaart staat - uit vier kleine vijvertjes.

Voor de meest noordelijke stellen we nulbeheer voor. Deze vijver is in goede staat en behoeft dus geen verdere ingrepen.

De dijken tussen de drie zuidelijke kleine vijvertjes worden afgegraven, zodat deze drie vijvers één geheel vormen. De afgegraven dijken worden de ondiepere zones. Ze mogen eventueel in de zomer kortstondig droogvallen (maximum twee maanden).

Het voorkeursscenario is dat de grond die hierbij vrijkomt, afgevoerd wordt en elders gebruikt wordt bij grondwerken (voor de aanleg van slibbekkens Tessenderlo Chemie?). Indien dit niet mogelijk is, wordt de aarde van de dijk tussen vijvertjes 2 en 3 in het meest zuidelijke vijvertje gedeponeed en wordt dit dus dicht geworpen (en nadien laat men het best verbossen).

Troeven

Het herprofileren van de oevers is de sleutel tot een succesvol ecologisch herstel. Veel libellen, en zeker de variabele waterjuffer, houden van een goed ontwikkelde moerasvegetatie op de oever en in de ondiepe waterzones.

Minpunten

Kostprijs

Slibruiming

Probleemstelling

De bodem van de vijvers is gevuld met een dikke laag bladeren en wellicht ook slib. De afbraak van dit organisch materiaal kost veel zuurstof en levert veel voedingsstoffen. Dit leidt tot eutrofiëring, algenbloei, enz. kortom geen gunstige situatie voor de variabele waterjuffer en heel wat andere soorten.

Concrete uitvoering

- Alle vijvers (tenzij diegene die dicht geworpen worden): blad- en slibruiming
- Combineren met de herprofileringen

Minpunten

Kostprijs

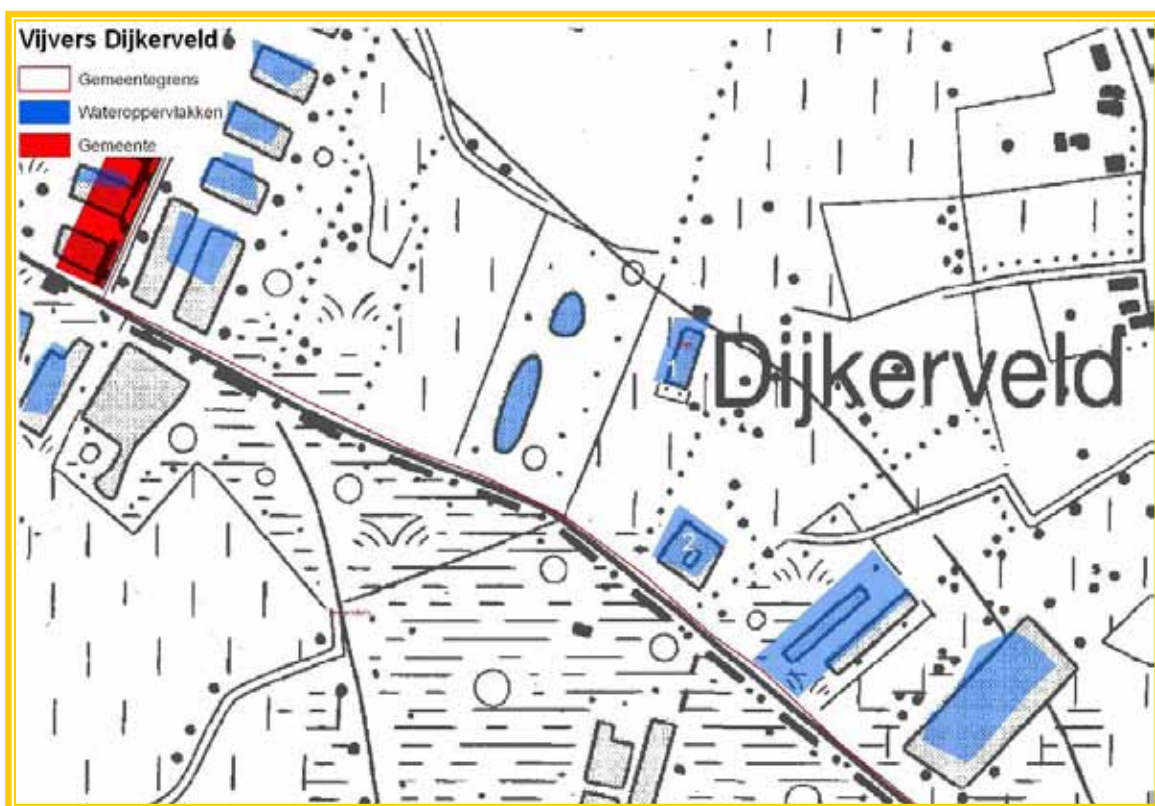
5.1.3 Acties m.b.t. het herstel van verspreid gelegen vijvers

Herstel twee vijvers Dijkerveld

Probleemstelling

De ligging van de twee vijvers is weergegeven op figuur 5.4.

- Een eerste vijver is omringd door een maïsakker. Het gaat om voormalig grasland. Wellicht is er een instroom van meststoffen, wat nefast is voor het waterecosysteem. De vijver is aan het verlanden met mannagras.
- Een tweede vijver ligt tegen de Grote beek. Ook deze vijver ligt aan de noord- en oostzijde tegen een maïsakker. Het is een vierkante vijver met een eilandje.

Figuur 5.4 Lokalisatie van de twee vijvers aan het Dijkerveld (zie cijfers in het wit).

Concrete maatregelen

Voor vijver 1

- Maïsakker omzetten in grasland
- Dode stronken en takken uit het water halen aan de oostzijde
- Een vierde van de 'mat' mannagras aan de oostzijde verwijderen

Voor vijver 2

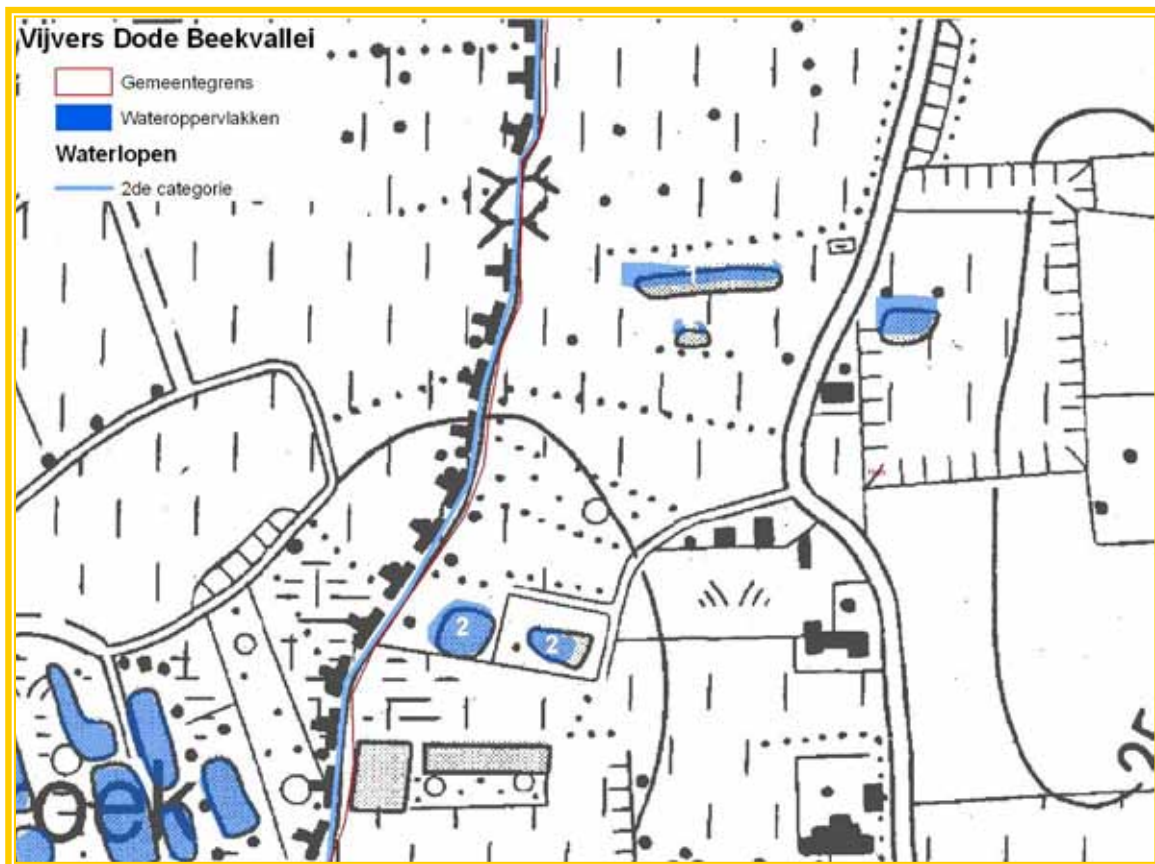
- Maïsakker omzetten in grasland
- Oostelijke oever zeer geleidelijk afschuinen tot een zeer brede moeraszone

Herstel twee vijvers Dode Beekvallei

Probleemstelling

Ten oosten van de Dode Beek ligt een langwerpige oost-west georiënteerde vijver (vijver 1 op figuur 5.5). De oostelijke vijvers hebben steile oevers die met elzen zijn begroeid en voor de rest kaal zijn, terwijl in de westelijke vijvers een waardevolle verlandingsvegetatie van holpijp aanwezig is. Hier werd de bijzondere tangpantserjuffer waargenomen, samen met gewone en zwervende pantserjuffer. Een overleg met de privé-eigenaar is aangewezen om na te gaan wat de mogelijkheden zijn om over te gaan tot de aankoop van de vijver, tot beheeroverdracht of tot het afsluiten van beheerovereenkomsten met de gemeente/provincie. Er dient momenteel niets te veranderen aan de vijver, maar het zou zonde zijn als de prachtige verlandingsvegetatie door fout beheer zou verdwijnen.

Ten zuiden van de Dode Beekvallei liggen enkele weekendverblijven (vijvers aangeduid met nummer 2 op figuur 5.5), die mits omvorming (cfr. hoger) geschikt voor libellen kunnen worden.

Figuur 5.5 Lokalisatie van de vijvers in de vallei van de Dode Beek.

5.2 Administratieve acties

5.2.1 Excursie naar Vallei Drie Beken

Over het ecologisch herstel van weekendverblijven tot meer natuurlijke vijvers is weinig literatuur beschikbaar. Nochtans is er recent veel terreinervaring opgebouwd door het ANB en Natuurpunt.

Op slechts enkele kilometers van het projectgebied in Ham ligt een erg vergelijkbare beekvallei, de Winterbeek of Grote Beek, in het Vlaams natuurreservaat 'Vallei van de Drie Beken' (deels in Tessenderlo maar grotendeels in Diest, Vlaams-Brabant). Hier heeft het ANB veel ervaringen met het ecologisch herstel van 'weekendvijvers'. Heel wat illegale weekendverblijven zijn verwijderd uit het natuurreservaat 'Vallei van de Drie Beken' en de steriele vijvers zijn heraangelegd tot meer natuurlijke vijvers met natte ruigte of grasland er rond.

Het zou erg nuttig zijn samen met alle betrokkenen (gemeente, regionaal landschap, geïnteresseerde vrijwilligers, eigenaars...) een studiebezoek te doen naar dit gebied. Men kan voor meer informatie contact opnemen met de verantwoordelijken bij ANB (zie bijlage 3).

5.2.2 Afstemming met Tessenderlo in verband met gemeentegrensoverschrijdend project Genendijk

Contact opnemen met gemeente Tessenderlo in verband met het herstel van het vijvercomplex in Genendijk (zie paragraaf 5.2.1).

5.2.3 Vergunningen

Hieronder volgt een opsomming van de procedures en vergunningen (en aanverwante documenten) die van toepassing kunnen zijn bij de herinrichting van de vijvers.

- Vogel- en habitatrictlijngebied: er moet een passende beoordeling opgesteld worden wanneer de kans bestaat dat het project of plan schade veroorzaakt aan de beschermde soorten en habitats in een Vogel- of Habitatrictlijngebied. Het herinrichten van de weekendvijvers met oog op het verhogen van de natuurwaarden van deze vijvers valt hier duidelijk niet onder, er is dus geen passende beoordeling vereist.
- Reliëfwijziging: het afschuinen van de oevers en het uitdiepen van de vijvers houdt een reliëfwijziging in. De wetgeving ruimtelijke ordening bepaalt dat voor aanmerkelijke reliëfwijzigingen een stedenbouwkundige vergunning nodig is. Als aanmerkelijke reliëfwijziging wordt onder meer beschouwd elke aanvulling, ophoging, uitgraving of uitdieping die de aard of functie van het terrein wijzigt. Het is van belang dat bij de vergunningsaanvraag steeds duidelijk wordt vermeld dat het gaat over maatregelen in het kader van natuurontwikkeling en dat op voorhand terreinbezoeken worden gepland met de bevoegde diensten zodat met hun opmerkingen reeds rekening gehouden kan worden.

- Ook voor het vellen van bomen rond de vijvers is een stedenbouwkundige vergunning vereist. Het is van belang dat bij de vergunningsaanvraag steeds duidelijk wordt vermeld dat het gaat over maatregelen in het kader van natuurontwikkeling en dat op voorhand terreinbezoeken worden gepland met de bevoegde diensten zodat met hun opmerkingen reeds rekening gehouden kan worden. De natuurvergunning die vereist is bij de wijziging van vegetatie of kleine landschapselementen in bepaalde bestemmingsgebieden¹, is niet vereist in het geval voor deze werken reeds een stedenbouwkundige vergunning werd gegeven na advies van het Agentschap voor Natuur en Bos.
- Grondverzet (Vlarebo, 1996): bij het herprofilen van de vijveroevers (afschuinen) zal bodem uitgegraven worden. Daarbij spelen een aantal factoren een rol, die zullen bepalen of de opmaak van een technisch verslag² al of niet vereist is.
- Kadastrale werkzone³: wanneer de uitgegraven bodem de kadastrale werkzone niet verlaat (m.a.w. elders in de kadastrale werkzone kan aangewend worden), is geen technisch verslag vereist.
- Volume van de bodem: als de grond afkomstig is van een niet verdachte grond (zie verder) dan zijn er twee mogelijkheden
  - minder dan 250 m³: er zijn wettelijk geen documenten vereist
  - meer dan 250 m³: grondverzet is alleen toegestaan als er een technisch verslag betreffende de uitgegraven bodem en een bodembeheerrapport met betrekking tot de bestemming aanwezig zijn
- Verdachte grond: als de grond afkomstig is van een verdachte locatie⁴ dan is grondverzet alleen toegestaan als er een technisch verslag en een bodembeheerrapport is. Het technisch verslag en bodembeheerrapport zijn niet nodig als de totale uitgraving niet meer dan 250 m³ bedraagt en de uitgegraven bodem ter plaatse wordt gebruikt volgens een code van goede praktijk.
- Slibruiming (Vlarea, 2003)⁵: in het kader van de natuurlijke inrichting van de vijvers is het niet aangewezen de ruimingspecie uit te spreiden in de vijfmeterstrook op de vijveroevers, vandaar dat een gebruikscertificaat zal aangevraagd moeten worden bij OVAM om de ruimingspecie (= afval) elders te gebruiken als bodem (= secundaire grondstof). Het mengsel van slib en grond dat ontstaat wanneer een slibruiming gepaard gaat met het uitdiepen van de vijvers en het afschuinen de oevers, wordt op dezelfde manier behandeld. Enkel wanneer het louter het afgraven van oevers betreft, zijn de bepalingen voor het grondverzet (Vlarebo, 1996) van toepassing (OVAM).

---

¹ Groengebieden, parkgebieden, buffergebieden, bosgebieden, valleigebieden, brongebieden, de agrarische gebieden met ecologisch belang, de agrarische gebieden met bijzondere waarde, de natuurontwikkelingsgebieden, vogelrichtlijngebieden, ramsargebieden, beschermde duingebieden, habitatrichtlijngebieden.

² Een technisch verslag wordt opgemaakt door een erkende bodemsaneringsdeskundige en bepaalt de kwaliteit van de uit te graven grond.

³ Een kadastrale werkzone is het kadastraal perceel of het gedeelte ervan waarop de uitgraving gebeurt of meerdere kadastrale percelen met gelijkaardige milieukenmerken waarop eenzelfde project wordt uitgevoerd (Vlarebo, artikel 48).

⁴ Risicogronden of gronden die opgenomen zijn in het register van de verontreinigde gronden of waarvoor er aanwijzingen bestaan van bodemverontreiniging.

⁵ Vlarea, Onderafdeling III. Voorwaarden voor het gebruik als bodem, Artikel 4.2.3.2.

- Wijziging tracé waterloop en plaatsen stuw: dit valt onder de buitengewone werken van wijziging van de waterloop⁶. Bij waterlopen van tweede categorie (zoals in het specifieke geval van de Beneficievijverloop) en derde categorie mogen buitengewone werken van wijziging slechts uitgevoerd worden nadat een machtiging van de bestendige deputatie van de provincie werd verkregen⁷.

De gemeente dient ten minste contact op te nemen met de volgende instanties voor advies of voor het indienen van de vergunningen.

- Stedenbouwkundige vergunning
- Administratie Ruimtelijke Ordening, Huisvesting en Monumenten en Landschappen (AROHM) van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap
- Agentschap voor Natuur en Bos
- Technisch verslag bij grondverzet: voor conformverklaring contact opnemen met een van de twee erkende bodembeheerorganisaties in Vlaanderen (Grondbank en Grondwijzer)
- Gebruikscertificaat slibruiming: Openbare Vlaamse Afvalstoffenmaatschappij (OVAM)
- Wijziging van waterloop: bestendige deputatie van de provincie Limburg

---

⁶ Artikel 11 van de Wet van 28 december 1967 betreffende de onbevaarbare Waterlopen, B.S. 1968.

⁷ Artikel 14 van de Wet van 28 december 1967 betreffende de onbevaarbare Waterlopen, B.S. 1968.

GEMEENTEN ADOPTEREN LIMBURGSE SOORTEN

Actieplan variabele waterjuffer

HAM

6 Communicatie

6 Communicatie

6.1 Provinciale communicatie

Een aantal acties richt zich tot alle Limburgse gemeenten. Deze acties - uitgewerkt door de provincie en de regionale landschappen - worden aan de gemeente aangeboden.

6.1.1 Sensibilisatie en betrokkenheid van de gemeenten

Brief

Aan het College van burgemeester en schepenen en de gemeenteraad wordt een brief met één pin en een folder van Countdown 2010 gestuurd.

Doel

- De geadopteerde soort en het project blijven “leven” bij het beleid.
- Het Schepencollege en de gemeenteraad zien het verband tussen dit project en het Europese Countdown 2010-initiatief. Beide streven naar het behoud van de biodiversiteit.
- Het Schepencollege en de gemeenteraad wordt aangespoord om als gemeente lid te worden van Countdown 2010.

Doelgroep

- College van burgemeester en schepenen.

Concrete uitwerking

- De brief wordt door de Deputatie van de provincie Limburg verstuurd naar de verschillende colleges van burgemeester en schepenen. Elke brief bevat één pin maar geeft het college de mogelijkheid om bij te bestellen.
- Deze actie wordt gekoppeld aan het eindevenement.

6.1.2 Productontwikkeling

Kwartetspel Limburgse soorten

De bedoeling van het spel is om jongere en oudere generaties op een ludieke wijze terug met elkaar in contact te brengen. De Limburgse soorten zijn hiervoor als ‘levend erfgoed’ uitermate geschikt. Heel wat van deze soorten zijn immers sterk gekoppeld aan historische landschappen: de boomleeuwerik en nachtzwaluw aan heide, de geelgors aan kleinschalige akkers en weilanden met houtkanten, de grauwe gors en de veldleeuwerik aan graanakkers rijk aan akkeronkruiden, de zwarte specht aan oude bossen, enz. Oudere mensen kennen deze stilaan verdwijnende landschappen vaak nog erg goed, zij zijn er immers in opgegroeid. Jongere generaties hebben die voeling met dit landschap echter veel minder. Toch is het belangrijk dat jongeren dit stukje geschiedenis uit hun eigen streek meekrijgen.

Op deze manier stimuleren we de trots en het respect van mensen voor onze typische natuur en landschappen, alsook de typisch Limburgse soorten die hieraan gekoppeld zijn. Respect voor deze zaken betekent ook dat de kans dat deze mensen zorg gaan dragen voor dit landschap en de soort vergroot. Via anekdotes, legendes, enz. zullen deze items op een speelse manier aan bod komen in het kwartetspel.

Op deze manier wordt de verbondenheid tussen mensen en natuur enerzijds en verbondenheid tussen mensen onderling anderzijds gestimuleerd. De aanvraag voor de realisatie van het kwartetspel werd ingediend door het RLLK bij de Koning Boudewijnstichting.

6.1.3 Educatie

Doel

- Kinderen en jongeren informeren over en warm maken voor het project. Het belang van de Limburgse soorten en het behoud van biodiversiteit onder hun aandacht brengen.
- Jongeren op termijn inzetten bij het beheer van de soort.

Doelgroep

Kinderen en jongeren

MOS (Milieuzorg Op School)

In het kader van MOS kunnen scholen de adoptiesoort van hun gemeente mee opnemen in hun MOS-thema “natuur op school” (basisonderwijs), “groenvoorziening” (secundair onderwijs) of voor enkele soorten het thema “water”. MOS-scholen werken steeds op drie niveaus: op klasniveau, op schoolniveau, en via een bezoek aan een natuureducatief centrum of een natuurgebied. Voor informatie en ondersteuning op deze drie niveaus kunnen de scholen terecht bij de provinciale MOS-begeleiders. Leermiddelen (voor zowel basis- als secundaire scholen) kunnen steeds ontleend worden in het documentatiecentrum van het Provinciaal Natuurcentrum in Bokrijk.

Daarnaast werkt de provinciale MOS-werkgroep ook samen met de Limburgse hogescholen (passend binnen een MOS-werking).

- Per groep van adoptiesoorten (vogels, vlinders, zoogdieren ...) maakten laatstejaarsstudenten van de XIOS-hogeschool (opleiding voor kleuteronderwijzer en onderwijzer) een educatieve handleiding met een verticale leerlijn (van kleuterniveau tot 6de leerjaar). Hierbij horen heel veel lesideeën (vanuit wereldoriëntatie maar ook andere leergebieden) maar ook enkele concreet uitgewerkte lesjes of excursies.
- Het Provinciaal Natuurcentrum begeleidt bovendien een eindwerk aan de KHLim, rond het behoud van de biodiversiteit. Ook hierin is een verticale leerlijn (van 1ste tot 6de leerjaar) verwerkt met werkbladen en veel lesideeën voor elke graad.

Leerkrachten, ongeacht van welke basisschool in Limburg of welk leerjaar, kunnen dus beschikken over deze publicaties. Ze kunnen een belangrijke aanzet betekenen om aan de slag te kunnen met de gemeentelijke adoptiesoort. Deze publicaties kunnen uitgeleend worden in het documentatiecentrum van het Provinciaal Natuurcentrum in Het Groene Huis in Bokrijk.

Concreet voorbeeld

De bedoeling is dat de school deze activiteiten spreidt over het hele schooljaar. Tijdens een brainstorm wordt een planning opgemaakt waarbij op bepaalde momenten gespreid over (bijna) alle maanden van het schooljaar, alle graden bezig zijn met de adoptiesoort.

Hierna wordt een voorbeeld van hoe een MOS-school kan werken rond de adoptiesoort in haar gemeente gegeven.

- Samen met de MOS-werkgroep maken de directie en de leerkrachten een planning op voor de rest van het schooljaar (oktober)
- Naar aanleiding van een krantenartikel organiseert de leerkracht een klasgesprek over de achteruitgang van de biodiversiteit, leerlingen zoeken info over de soort(en) op in de plaatselijke bibliotheek en op het internet (november)
- Organiseer een inleefmoment voor gans de school: bv. een paar leerlingen die 's morgens als vlinder verkleed over de speelplaats 'fladderen', als salamander over de grond kruipen, als vogel door de lucht zweven, enz.(november-december)
- In de MOS-werkgroep en/of het leerlingenparlement worden mogelijke beschermingsacties besproken, een deskundige van een natuurvereniging wordt uitgenodigd en na enkele vergaderingen komt men tot een actieplan (oktober-februari)
- Tijdens de lessen Nederlands, muzische vorming (tekenen, knutselen, muziek, ...) wordt de creativiteit van de leerlingen aangesproken. Er worden bv. posters gemaakt die in de school worden opgehangen (mei-juni)
- Op de ouderraad wordt besproken hoe leerlingen en hun ouders gestimuleerd kunnen worden om in de eigen tuin maatregelen te nemen voor de adoptiesoort of aanverwante soorten (algemeen vlinders, vogels, amfibieën, ...). Tijdens een welbepaald weekend wordt een telmoment georganiseerd in alle tuinen van de gemeente (april)
- De milieuwergroep organiseert een persconferentie om de geplande actie op school toe te lichten (juni)
- Leerlingen bezoeken een natuureducatief centrum of helpen tijdens een project mee aan beheerswerken (oktober-mei)
- Educatieve publicaties, een cd-rom en posters over de dier- of plantengroep waartoe de adoptiesoort behoort, worden ontleend in het documentatiecentrum van het Provinciaal Natuurcentrum om te gebruiken tijdens de lessen (juni)
- Op het einde van het schooljaar wordt tijdens het schoolfeest gewerkt rond de adoptiesoort met de presentatie van de knutselwerkjes, zelf gemaakte liedjes, gedichten, ...
- Op school wordt een gedeelte van de parking heringericht en omgevormd tot een bloemenweide, een beestenpoel, etc. eventueel met zitbank en buitenklasje (volgend schooljaar)
- De MOS-werkgroep organiseert een evaluatiemoment en publiceert de resultaten in het schoolkrantje (begin volgend schooljaar)
- Ouders en burens worden betrokken bij onderhoud en toezicht van de aangelegde tuin of poel

6.1.4 Soortevenementen

Met een aantal doelgroepen kunnen “soortevenementen” zoals een vlinderweek, een amfibieënweekend, een vogeldag, etc. georganiseerd worden. Deze evenementen kunnen aan andere initiatieven zoals bijvoorbeeld “dag van de aarde” of “dag van de biodiversiteit” gekoppeld worden.

De provincie neemt hier samen met de regionale landschappen het voortouw en informeert de betreffende gemeenten.

6.1.5 Informatieverstrekking

Pers

In bijlage 4 vind je een basistekst die gebruikt kan worden bij het uitwerken van persteksten.

Er verschijnen ook artikels in tijdschriften o.a.

- meer wetenschappelijke artikels: bv. Natuur.Focus
- gepopulariseerde bijdragen: bv. in Libelle
- Europese communicatie : bv. Tijdschrift EU, Countdown 2010
- Limburgse communicatie: bv. Natuur & Milieu

Website

- www.limburg.be/limburgsesoorten
- www.likonaforum.be
- www.rlkm.be
- www.rllk.be
- www.rlh.be

Op de websites vind je algemene informatie over het project, de soorten, aankondigingen van activiteiten ...

6.2 Regionale communicatie

Studievoormiddag

In het voor- en najaar van 2007 organiseert het RLLK een studievoormiddag voor schepenen en ambtenaren in het kader van het soortenproject.

Doel

- Gemeenten wegwijs maken in de mogelijkheden voor het uitvoeren van de acties uit het actieplan en gemeenten met elkaar in contact brengen en stimuleren om ervaringen rond projecten uit te wisselen
- Beleid met praktijk verbinden
- Politiek en ambtelijk draagvlak verbreden

Concrete uitwerking

De concrete uitwerking gebeurt door het team van het RLLK tijdens het voorjaar van 2007.

Educatieve poster

Het RLLK zal voor elke adoptiesoort uit het werkingsgebied een educatieve poster laten maken en iedere gemeente 50 ex. van de poster van de betreffende adoptiesoort aanbieden. Bijkomende exemplaren kunnen door de gemeente aangekocht worden aan productieprijis. De gemeenten wordt gevraagd zich te engageren om deze posters te bezorgen aan vb. scholen, bibliotheken, culturele centra, enz.

Doel

Een breed publiek laten kennismaken met de gemeentelijke adoptiesoort en hen informeren wat ze zelf kunnen doen voor deze soort

Concrete uitwerking

De concrete uitwerking gebeurt door het team van het RLLK tijdens het voorjaar van 2007.

Soortenslinger

Het RLLK maakte in de loop van 2006 een 'soortenslinger'. Deze bestaat uit een waslijn waaraan bedrukte babypakjes zijn bevestigd. Elk pakje is bedrukt met een foto en wat informatie over een van de geadopteerde soorten. Deze soortenslinger kan opgehangen worden bij allerlei activiteiten waar het GALS-project aan gekoppeld kan worden: openingen van wandelgebieden, voorstelling van projecten, maar ook andere evenementen in de gemeente (jaarmarkt bijvoorbeeld).

Gemeenten kunnen de soortenslinger ontlenen voor activiteiten. Voor verdere informatie en afspraken, contacteer de promotor van het GALS-project bij het RLLK.

Doel

Mensen laten kennismaken met de adoptiesoort uit hun eigen gemeente. Bovendien plaatst de soortenslinger de adoptie in de gemeente in een groter kader (GALS), geeft het een goed beeld van de totaliteit van het project. De indrukwekkende slinger toont op een ludieke wijze dat alle 44 Limburgse gemeenten meedoen aan dit project.

Concrete uitwerking

De concrete uitwerking gebeurt door het team van het RLLK tijdens het voorjaar van 2007.

Soortencursussen

In de loop van 2006 en 2007 zal het RLLK voor elke adoptiesoort uit het werkingsgebied een soortencursus organiseren. Deze cursus zal bestaan uit een excursie in een gebied in de gemeente waar de soort voorkomt. Zaken als kenmerken van de soort, het leefgebied, nuttige acties en wijze van monitoring kunnen aan bod komen.

Doel

- Mensen laten kennismaken met de adoptiesoort uit hun gemeente
- Mensen warm maken om mee te doen aan de monitoring van de soort in de gemeente en hen de nodige informatie mee te geven hoe dit dient te gebeuren

Concrete uitwerking

- Het RLLK selecteert gunstige periodes, contacteert lesgevers en selecteert locaties voor de excursies
- Het RLLK verzorgt ook de bekendmaking van de cursussen via allerlei kanalen

Infoborden

Maken van infoborden en tentoonstellingspanelen over de soorten, gekoppeld aan lopende initiatieven en projecten van het RLLK of waarbij het RLLK als partner betrokken is (de Wijers, Zwarte beek, bossen van de Lage Kempen, project Landschapssterren, enz.).

Doel

- Mensen informeren over de Limburgse soort, de levenswijze, het beheer, enz.
- Bedrijven/particulieren die beheer doen, erkennen en herkennen als voorbeeld wat voor hen een extra stimulans is de soort verder te beschermen.

Concrete uitwerking

Het ontwerp en de uitwerking gebeurt door het team van het RLLK in overleg met iedere gemeente, waarbij bekeken wordt of de aanmaak van dergelijke borden relevant is in die gemeente.

Bibliotheekhoekje

Aan de bibliotheken in iedere gemeente wordt de mogelijkheid gegeven een soortenhoekje te voorzien, een hoekje met boeken over de soortgroep (vb. libellen) of de adoptiesoort. Deze informatie is zowel voor volwassenen als voor kinderen. RLLK reikt titels van boeken aan.

Doel

- Inwoners informeren over de geadopteerde soort en over de soortgroep in het algemeen
- Aanreiken van informatie die geïnteresseerde burgers kan aanzetten acties op eigen terrein te ondernemen

Concrete uitwerking

RLLK overlegt met de milieuambtenaar en de bibliothecaris, geeft titels van boeken door, en zorgt voor een poster

Timing

Na de levering van de posters

Communicatiekanalen

- Website RLLK www.rllk.be: algemene info over het project, paspoortjes soorten, e-cards van de adoptiesoorten, rubriek 'soort van de maand', enz.
- RLLK-nieuwsbrief: digitale nieuwsbrief met korte nieuwtjes of aankondigingen. De nieuwsbrief verschijnt om de vier maanden
- Landschapskrant RLLK: in iedere uitgave komt een artikel over de Limburgse soorten, per thema gegroepeerd. De landschapskrant verschijnt 2 maal per jaar.
- Wandelkaarten: indien de soort voorkomt in een wandelgebied, uitgewerkt door het RLLK, wordt een woordje uitleg over het project en de soort bij de wandelkaart gevoegd

Concrete uitwerking:

- De uitwerking gebeurt door de medewerkers van het RLLK
- Dit gedeelte wordt inhoudelijk ondersteund door de promotor

6.3 Gemeentelijke communicatie

6.3.1 Informatieverstrekking

De variabele waterjuffer als mascotte voor herstelwerken van poelen en vijvers in beekvalleien

De gemeente Ham heeft een aantal vijvers in eigendom waarin - mits een aantal maatregelen - een rijk waterleven zich kan ontwikkelen (zie hoofdstuk 5). Ook voor de variabele waterjuffer zijn er op deze plaatsen kansen. De adoptiesoort is dan ook de ideale mascotte om mensen te informeren wat er precies te gebeuren staat en waarom deze maatregelen nodig zijn.

Bij het ecologisch (her-) inrichten van vijvers en poelen is het vaak nodig drastisch te werk te gaan. Bomen worden gekapt, grote graafmachines herschapen het terrein in een waar 'slagveld', tenminste, dat is hoe het bij mensen vaak overkomt. Deze drastische ingrepen zijn nodig om de terreinen goed te kunnen inrichten en de natuur herstelt zich vaak verbazend snel, met prachtige resultaten als gevolg. Voor omwonenden of mensen die deze terreinen geregeld bezoeken zijn de ingrepen vaak 'schokkend'. Ze zien enkel de 'ravage' die wordt aangericht en hebben geen idee hoe het er later uit zal zien. Daarom is het erg belangrijk deze mensen hierover vóór de start van en tijdens de werken in te lichten.

Terreinbezoeken zijn hierbij vaak erg nuttig, zowel aan een plaats waar de werken aan de gang of net voltooid zijn als aan een plaats waar de natuur reeds de tijd gehad heeft zich te herstellen. De Gestelse molen in Beringen-Paal is hier een mooi voorbeeld van. In de vallei van de Drie Beken is reeds heel wat ervaring opgedaan rond herstel van vijvers van weekendverblijven (zie hoofdstuk 5.2.1). Andere manieren om mensen te informeren zijn infoavonden, folders, infoborden enz. Voor een terreinbezoek aan het project aan de Gestelse molen kan het RLLK gecontacteerd worden, voor de vallei van de Drie Beken ANB (zie bijlage 3 voor contactgegevens).

Doelgroep

Omwonenden of bezoekers van terreinen waar ecologische herstelmaatregelen van vijvers en poelen plaats vinden

Concrete uitwerking

De gemeente zorgt vóór de start van de werken dat de mensen ingelicht worden. Afhankelijk van de plaats wordt gekozen voor infoborden, een infoavond of een terreinbezoek. Ook het gemeentelijk infoblad is een belangrijk informatiekanaal.

Financieel

De gemeente voorziet een budget voor dit communicatieve luik. Via de samenwerkingsovereenkomst kunnen ook voor deze acties subsidies aangevraagd worden. Meer informatie vind je op www.samenwerkingsovereenkomst.be.

Fiche rond natuurvriendelijke tuinvijvers met de variabele waterjuffer als mascotte

In hun eigen tuin kunnen mensen vaak heel wat doen om natuur en biodiversiteit een handje te helpen. Tuinvijvers zijn hiervan een erg mooi voorbeeld. Mits enkele richtlijnen in acht genomen worden, kunnen tuinvijvers voor heel wat planten en dieren – zelfs minder algemene soorten – een leefgebied vormen. Allerhande amfibieën, waterinsecten, libellen en waterjuffers zijn hier voorbeelden van.

De tips om een tuinvijver natuurvriendelijk in te richten of aan te passen kunnen in een handige fiche gebundeld worden. Niet enkel de aanleg kan in deze fiche aan bod komen, maar ook het regulier onderhoud dat gepaard gaat met deze tuinvijvers. Geïnteresseerden kunnen deze fiche dan opvragen op de gemeente of downloaden via de gemeentelijke website. Een voorbeeld van een dergelijke brochure of fiche is te vinden in de bijlage ‘amfibieënpoelen in je tuin’ op de bijgevoegde cd-rom.

AMBER, een project van Natuurpunt-Limburg rond natuurvriendelijke tuinen, kan geraadpleegd worden voor het opstellen van deze fiche. De medewerkers van dit project hebben heel wat ervaring in het creëren van natuur in tuinen, ook in tuinvijvers.

De variabele waterjuffer kan als adoptiesoort van Ham als mascotte op deze fiche dienst doen. De kans dat deze soort in tuinvijvers zal worden aangetroffen is relatief klein, maar heel wat andere juffers en libellen zijn wel gebaat bij natuurvriendelijke tuinvijvers.

Doelgroep

Particulieren met interesse voor natuurvriendelijke tuinvijvers

Concrete uitwerking

De gemeente coördineert de opmaak van dergelijke fiche in nauwe samenwerking met AMBER en het RLLK.

Financieel

De gemeente voorziet – indien nodig – een budget voor deze actie. Dit dient te gebeuren in samenspraak met de betrokken partners.

Koppeling van het natuurverhaal aan acties in het kader van de DuLo-waterplannen: variabele waterjuffer als mascotte

De DuLo-waterplannen geven een overzicht van knelpunten rond waterbeheer en/of waterkwaliteit. Deze plannen werden opgemaakt voor de ganse provincie. Meer informatie hierover vind je op www.volvanwater.be. De uitvoering van de acties opgenomen in deze plannen is een zaak van de verschillende betrokken partijen, afhankelijk van de beoogde actie.

De variabele waterjuffer kan als echte watersoort als mascotte dienst doen en de link tussen het natuurverhaal en waterbeheer duidelijk maken. Een heel aantal maatregelen die genomen dienen te worden in het kader van het vermijden van wateroverlast (vb. vijvers als wachtbekkens of natuurlijke overstromingsgebieden) kunnen ook voor natuur gunstige gevolgen hebben. De beekvalleien vervulden trouwens vroeger deze functie. In periodes van grote hoeveelheden neerslag ving de vallei het overtollige water op.

Hedendaagse wateroverlastproblemen hebben vaak als oorzaak dat de valleien deze functie niet meer kunnen vervullen, hetzij door bebouwing, hetzij door allerhande constructies. Het lokaal herstellen van deze waterbergende functie is dan ook een belangrijk aspect in het toekomstig waterbeheer. Dat natuur en heel wat typische valleisoorten hierbij gebaat zullen zijn is uiteraard een mooie koppeling. De variabele waterjuffer is een erg geschikte soort om deze koppeling te maken.

Zoals reeds gemeld in paragraaf 6.3.1 lokken grootschalige herstelwerken vaak negatieve of verontwaardigde reacties uit, vooral omdat omwonenden of bezoekers van het gebied niet weten wat er precies staat te gebeuren, waarom het gebeurt en wat het resultaat zal zijn. Dit benadrukt nog eens extra het grote belang van een goede communicatie rond deze projecten en de betrokkenheid van de omwonenden. De variabele waterjuffer kan hierin een belangrijke rol spelen.

Doelgroep

- Omwonenden en bezoekers van plaatsen waar maatregelen in het kader van de DuLo-waterplannen uitgevoerd zullen worden
- Alle partijen die betrokken zijn bij de uitvoering van de betreffende actie uit de DuLo-waterplannen

Concrete uitwerking

Vooraleer met de werken gestart wordt, worden de verschillende groepen (omwonenden, bezoekers, regelmatige wandelaars, enz.) op de hoogte gebracht van wat er staat te gebeuren en waarom dit zo belangrijk is. Dit kan gebeuren via een lokale infoavond, infoborden, informatie op de gemeentelijke website, terreinbezoeken aan reeds afgewerkte projecten enz.

Financieel

Voor de uitvoering van de acties uit de DuLo-waterplannen kunnen subsidies verkregen worden van de Vlaamse overheid. Een deel van het budget (maximum 20%) kan besteed worden aan educatieve en draagvlakverbredende acties.

Website, artikels in gemeentelijk infoblad

Permomenten hebben als doel het brede publiek te informeren over gerealiseerde acties en om deze acties in een ruimer kader te plaatsen (vb. link met het Countdown 2010-programma).

De gemeente kan dit via verschillende mediakanalen realiseren.

Doelgroep

Inwoners van de gemeente Ham en (potentiële) bezoekers van de gemeente.

Concrete uitwerking

Website

Hier kan een algemeen tekstje op komen rond het project en de gerealiseerde acties voor de variabele waterjuffer. Belangrijk hierbij is dat de algemene aandachtspunten van het project goed belicht worden. Deze zijn te vinden in bijlage 4. De teksten kunnen geïllustreerd worden met foto's en/of tekeningen van de variabele waterjuffer. Een aantal foto's zullen beschikbaar zijn bij de provincie Limburg en/of bij het RLLK.

Bijkomend kan op de website de 'fiche met tips ten voordele van de variabele waterjuffer' gezet worden (zie paragraaf 6.3.2), dit als suggestie naar wat mensen zelf kunnen doen voor deze soort. Geïnteresseerden kunnen dit document dan downloaden van de website.

Verdere richtlijnen voor de website

- te vermelden logo's: logo Limburgse soorten, logo IUCN countdown 2010, eventueel verenigd in de banner
- kader de actie(s) steeds in het grote verhaal: waarom doen we dit? Is deze actie met andere acties verbonden, komt er een vervolg, is er al iets aan vooraf gegaan, enz.
- links naar andere websites
  - www.rllk.be; www.rlkm.be; www.rlh.be
  - www.limburg.be/limburgsesoorten; www.limburg.be/LIKONA
  - www.countdown2010.net/

Artikels in gemeenteblaadje

In deze artikels kan hetzelfde aan bod komen als op de website.

Persmomenten

Voor de persmomenten gelden dezelfde aanbevelingen als voor de website en de artikels in het gemeenteblaadje.

Financieel

De gemeente maakt een budget vrij om de bovenvermelde acties te bekostigen.

6.3.2 Recreatie

De variabele waterjuffer als mascotte voor wandelingen en andere recreatievormen in de Hamse valleigebieden

Valleigebieden met poelen, moerasbossen, natte hooilanden en ruigtes vormen een kenmerkend landschapstype in de gemeente Ham. Wanneer vanuit bepaalde organisaties recreatieve routes worden uitgewerkt in deze gebieden, kan de variabele waterjuffer als mascotte gebruikt worden om de waarde, de historiek en de functie van dit landschap aan de mensen uit te leggen. Volgende elementen kunnen hierin aan bod komen.

- Huidige functie van valleigebieden: belang van natte valleigebieden voor waterberging en veiligheid tegen wateroverlast (sponswerking van een vallei)
- Valleigebieden als leefgebied voor heel wat zeldzame en bedreigde dier- en plantsoorten zoals variabele waterjuffer, watersnip, waterdrieblad, enz.
- Valleigebieden en vroeger: hooilandsystemen, elzenhoutkanten voor houtvoorziening, watermolens: hoe gebruikten de mensen vroeger het landschap, waarom ziet het landschap er vandaag uit zoals het er nu uitziet?, enz.
- Valleigebieden als streling voor het menselijk oog: kleurrijke hooilanden, mozaïeklandschap met houtkantjes, ondoordringbare broekbossen, kronkelende beekjes, enz.

Deze informatie kan eveneens opgenomen worden in toeristische brochures van de gemeente. Om bijvoorbeeld het natuur- en landschapsverhaal in Ham te vertellen is de variabele waterjuffer een geschikte mascottesoort.

Doelgroep

Recreanten in de gemeente

Concrete uitwerking

Wanneer ideeën uitgewerkt worden rond (wandelen-, fiets-, ruiters-) recreatie in Ham, gaat de gemeente na of de variabele waterjuffer op de kaarten of infoborden als mascotte voor het beekvalleilandschap kan dienen. De gemeente overlegt met de betrokken partners. Om het landschapsverhaal vorm te geven kan de gemeente beroep doen op RLLK, Natuurpunt en ANB.

6.3.3 Natuur- en Milieueducatie

Realiseren van een voorbeeldproject 'natuurvriendelijke ecologische tuinvijver' door de gemeente

Aanvullend op paragraaf 6.3.2 kan de gemeente een eigen voorbeeldproject rond een ecologische en natuurvriendelijke tuinvijver realiseren. De meerwaarde hiervan ligt in het feit dat een reëel voorbeeld altijd sprekender is dan foto's en theorie. Mensen die zelf met het idee spelen om bij de aanleg van hun tuinvijver rekening te houden met natuurvriendelijke maatregelen kunnen zien wat dat inhoudt. De gemeente kan bijvoorbeeld op geregelde tijdstippen begeleide bezoeken organiseren of de mensen via infoborden informeren.

Eerst dient de gemeente na te gaan welke locatie geschikt is voor de aanleg van een dergelijke vijver. Belangrijk is dat deze locatie goed bereikbaar is.

Bovendien moet op voorhand nagegaan worden wie na de aanleg het nodige reguliere onderhoud van deze vijver op zich zal nemen.

Doelgroep

Mensen met interesse voor de aanleg van natuurvriendelijke, ecologische tuinvijvers

Concrete uitwerking

De gemeente neemt contact op met Natuurpunt-Limburg. De medewerkers van het project AMBER hebben ervaring met natuurvriendelijke tuinen en tuinvijvers. Tijdens een overleg wordt nagegaan welke koppelingen gemaakt kunnen worden en hoe de verdere realisatie van het project tot stand kan komen.

Financieel

Er dient nagegaan te worden welke subsidiekanalen de gemeente voor deze actie zou kunnen aanspreken. Wanneer de koppeling met scholen gemaakt wordt (zie paragraaf 6.3.5), kan een subsidieaanvraag via Go4Nature ingediend worden. Meer informatie hierover op www.go4nature.be.

Promoten van het spel 'moord-in-de-poel'

Bij het regionaal landschap Noord-Hageland vzw (RLNH) werd – in samenwerking met het CVN (Centrum voor Natuur- en Milieueducatie) en het CIS (Centrum voor Informatieve Spelen) het educatieve spel 'Moord-in-de-poel' gemaakt. In dit spel leren kinderen spelenderwijs over het leven in en rond poelen en vijvers. Meer informatie over dit spel op <http://nme.milieuinfo.be> bij het RLNH (www.rlnh.be) of bij CVN Vlaams-Brabant.

Het spel wordt gespeeld aan een bestaande poel. Op deze wijze zou er een leuke koppeling gemaakt kunnen worden met het voorbeeldproject van de natuurvriendelijke ecologische tuinvijver van de gemeente (zie paragraaf 6.3.3).

Voor het spelen van dit spel is het aangewezen dat een ervaren spelbegeleider ingeschakeld wordt. Deze 'commissarissen' hebben een specifieke opleiding genoten om dit spel te begeleiden. Wanneer dit spel in het kader van de adoptie van de variabele waterjuffer in Ham gepromoot zou worden, kan het nuttig zijn een opleiding voor 'commissarissen' in te richten. Hiervoor kunnen best afspraken gemaakt worden met het CVN. De gemeente kan dit initiatief ondersteunen door een oproep te lanceren in het gemeentelijk infoblad en via de gemeentelijke website.

Het spel is niet aanwezig op Het Groene huis. Het kan ontleend worden bij het RLNH (Aarschot) of bij de provincie Vlaams-Brabant (Leuven).

Doelgroep

- Leerlingen van de derde graad lager onderwijs en de eerste graad secundair onderwijs, jeugdverenigingen
- Vrijwilligers die interesse hebben om schoolgroepen te begeleiden tijdens het educatieve spel

Concrete uitwerking

- Eerst dient nagegaan te worden of er in de buurt van de gemeente reeds opgeleide 'commissarissen' te vinden zijn. Een lijst van bestaande commissarissen is op te vragen bij CVN-Vlaams-Brabant
- Indien nodig en wanneer er voldoende interesse is, kan een cursus voor vrijwilligers ingericht worden voor de opleiding tot 'commissaris'. Hiervoor dienen afspraken gemaakt te worden met CVN-Limburg en Het Groene Huis
- Ter promotie van het spel kan de gemeente bekendheid geven aan de mogelijkheid dat scholen het spel kunnen spelen

Financieel

Dit moet afgesproken worden met de betrokken partners.

Tentoonstelling rond de variabele waterjuffer en haar leefomgeving

Voor scholen kan het erg interessant en leerrijk zijn wanneer zij een educatieve tentoonstelling rond de variabele waterjuffer en zijn leefomgeving kunnen bezoeken. Volgende elementen kunnen hierin aan bod komen.

- Waar komt hij voor, wat is zijn geliefde plek om zich te vestigen?
- Wat is zijn geliefde voedsel?
- Hoe plant hij zich voort?
- Wat kan je zelf doen voor de waterjuffers en libellen algemeen?

Het spreekt voor zich dat deze tentoonstelling over meer dan de variabele waterjuffer alleen gaat. Volgende interessante koppelingen zijn te maken.

- Wat mensen in hun tuinvijvers zelf kunnen doen
- De waterbergende functie van beekvalleien
- Welke soorten zich hier thuis voelen
- Het moord-in-de-poel spel

Doelgroep

De leeftijdscategorie van de doelgroep dient vooraf bepaald te worden. Dit gebeurt best in overleg met instanties die ervaring hebben met dit soort zaken (CVN, MOS-begeleiders van het PNC, enz.)

Concrete uitwerking

Bij de uitwerking van een educatief pakket worden best leerkrachten van de doelgroepleeftijd betrokken. Zij hebben ervaring met de leerdoelen en eindtermen van deze leeftijden en kunnen inschatten wat hun leerlingen aankunnen en wat te moeilijk of te gemakkelijk is. Het educatief pakket kan eventueel ontwikkeld worden in samenspraak met de natuurverenigingen.

Financieel

Dit moet nog afgesproken worden met de verschillende partners.

Educatief pakket voor scholen rond de variabele waterjuffer

Gekoppeld aan de tentoonstelling over de variabele waterjuffer kan een educatief pakket voor scholen ontwikkeld worden rond deze soort. Als basis kunnen eventueel bestaande educatieve pakketten gebruikt worden. Een lijst van bruikbare pakketten per adoptiesoort werd opgemaakt door de MOS-begeleiders van de provincie Limburg. Deze lijst kan bij hen geraadpleegd worden. Wanneer geopteerd wordt om een nieuw pakket te ontwikkelen kunnen hiervoor eventueel stagiairs van hogescholen (KHK, PHL, XIOS, KHLim) ingeschakeld worden die deze opdracht in het kader van hun eindwerk uitwerken.

Contact

MOS-begeleiders provincie Limburg

Doelgroep

Dit is afhankelijk van het educatieve pakket

Concrete uitwerking

Eerst dient nagegaan te worden of er reeds pakketten bestaan over de adoptiesoort (MOS-begeleiders PNC). Indien er nood is aan de uitwerking van een bijkomend educatief pakket, moet er een overleg gepland worden met de verantwoordelijken van de natuur- en milieueducatie van de provincie.

Financieel

Afhankelijk van het beoogde project kan de gemeente hiervoor een budget aanvragen en eventueel bijkomende subsidies zoeken. Dit gebeurt best in overleg met de NME-verantwoordelijken van de provincie, de natuurverenigingen en RLLK.

6.3.4 Andere interessante koppelingen

Koppelen van de adoptie van de variabele waterjuffer aan allerhande culturele of andere evenementen

De variabele waterjuffer heeft een aantal erg leuke kenmerken die connecties oproepen met jaarlijks georganiseerde evenementen of activiteiten. Door deze soort hieraan te koppelen, wordt de soort op een leuke manier bekend gemaakt bij de bevolking van Ham.

Voorbeelden van activiteiten

- ‘waterjuffer-praalwagen’ in de Carnavalsstoet
- creatieve opdrachten voor groepen die werken rond beeldende kunst (boetseren, beeldhouwen, tekenen, schilderen, ...) of muziekgroepen (componeren van een ‘waterjufferprelude’, ...), enz.
- ontwerpen en maken van een kunstwerkje voor een locatie in de gemeente: bijvoorbeeld voor een rond punt, een marktpleintje, een broche in de vorm van een waterjuffer voor mensen die trouwen in de gemeente...
- wanneer een nieuwe straat wordt aangelegd, kan deze tot ‘waterjufferstraat’ gedoopt worden.

Actieplan variabele waterjuffer

HAM

7 Monitoring en beheersevaluatie

7 Monitoring en beheersevaluatie

Dit hoofdstuk is gebaseerd op Bos & Wasscher (1997), Pot (2003).

In 2010 willen we weten welke inspanningen er in de gemeente Ham voor de variabele waterjuffer geleverd werden. We willen ook weten of die inspanningen een invloed hebben gehad. Hoe is het gesteld met het leefgebied van de variabele waterjuffer? Zijn er populaties bijgekomen of gaat de soort er op achteruit? Hoe we die vragen beantwoorden wordt in dit hoofdstuk beschreven. Het mag echter niet bij een eenmalige evaluatie blijven. Monitoren van soorten is de eerste stap naar een gedegen natuurbeleid.

7.1 Inventariseren van de inspanningen

- Het registreren van gemeentelijke acties is een gemeentelijke taak. We vragen de gemeente dan ook een logboek en een persmap bij te houden.
- In het logboek wordt een korte beschrijving van de actie, de datum waarop de actie plaatsvond en - indien relevant - het aantal deelnemers dat aan de actie deelnam genoteerd. Indien mogelijk wordt eveneens genoteerd welke doelgroepen aan de actie deelnamen. In het logboek worden ook een aantal eenvoudig te meten indicatoren genoteerd die informatie geven over de interesse van de inwoners (= sociale draagvlak). We geven enkele voorbeelden.
  - Tonen de inwoners interesse voor het adoptieproject, wordt er informatie over het adoptieproject bij de gemeente gevraagd of worden er eerder bezwaren over het adoptieproject en bijhorende acties gemeld.
  - Krijgt de gemeente rechtstreekse positieve commentaar van de burger. Indien dit zo is, is dit ook een teken van draagvlak.
  - Indien een informatiebrochure of folder wordt aangeboden over de adoptiesoort kan ook opgevolgd worden hoeveel brochures er worden aangevraagd door de inwoners.
- Krantenartikels, artikels in het gemeentelijke of provinciale tijdschrift, informatie op websites of informatie in folders worden verzameld in een persmap.

De informatie in het logboek en de persmap gecombineerd met informatie over het gemeentelijke budget, het aantal ingediende projecten in het kader van de samenwerkingsovereenkomst, de bestuurlijke aandacht die het project krijgt (vb. agendering, studiedagen/vergaderingen bijgewoond/georganiseerd, etc.) zijn een goede graadmeter voor het draagvlak in de gemeente.

We vragen elke gemeente een vragenlijst in te vullen (bijlage "gemeentelijke vragenlijst" op cd-rom) en die jaarlijks naar het PNC op te sturen waar ze verwerkt zal worden.

7.2 Monitoring van de soort

In 2010 willen we vast kunnen stellen of het aantal populaties en het beschikbare leefgebied voor de variabele waterjuffer in de gemeente is gestegen. Hiervoor moeten we de aan- of afwezigheid en de aantallen van de soort op alle of een selectie van plaatsen waar maatregelen gepland zijn opvolgen.

7.2.1 Bepaling van de status van het leefgebied

De variabele waterjuffer wordt gevonden aan matig voedselrijke waterplassen met een goed ontwikkelde water- en oeverplantenvegetatie (zowel drijvende als ondergedoken waterplanten). Het water van de plas is vrij helder. Homogene rietkragen, sterk verlandende wateren zonder open wateroppervlakte en sloten vol kroos zijn ongeschikt.

Jaarlijks worden op de plaatsen waar inrichtingswerken voor de soort gepland zijn volgende variabelen gemeten:

- de aanwezigheid van waterplanten: welke soorten komen voor en met welke bedekkingsgraad (minder dan 30%; tussen de 30% en 60%; meer dan 60%)?
- het waterpeil: in de waterpartijen waar inrichtingswerken gepland worden of uitgevoerd zijn wordt een peilgat gemonteerd die bij elk bezoek afgelezen wordt.
- helderheid/troebelheid: deze wordt gemeten met behulp van een secchi-schijf⁸

Deze metingen kunnen uitgevoerd worden samen met het inventariseren van de soort. Een goed boek voor herkenning van waterplanten is de 'Veldgids water- en oeverplanten' uitgegeven door KNNV (Pot, 2003).

---

⁸ een Secchi-schijf is een ronde schijf die zwart-wit gekleurd is en in het midden aan een touw bevestigd is. Je laat deze schijf in het water zakken net zolang je de zwart-witte tekening nog net kan onderscheiden. Vervolgens lees je de diepte af op het touw. Hoe dieper je de schijf kan laten zakken hoe helderder het water.

7.2.2 Bepaling van de status van de soort

Herkenning

De variabele waterjuffer (*Coenagrion pulchellum*) lijkt sterk op andere 'kleine blauwe waterjuffertjes' en kan vooral met de azuurwaterjuffer (*Coenagrion puella*) verward worden.

Circa 80% van de mannetjes is meteen te herkennen aan de schouderstreep die is gereduceerd tot een kenmerkend uitroepteken. Bij de algemeenste vorm is de tekening op het tweede achterlijfsegment (S2) Y-vormig en verbonden met de onderkant van de segmentrand (een verschil met de normale vorm van de azuurwaterjuffer). Andere kenmerkend zijn het drielobbige halsschild (loupe!) en S6 (segment 6) dat voor minstens tweederde zwart is (bij azuurwaterjuffer ongeveer de helft). Voor details over de benamingen van de verschillende lichaamsdelen verwijzen we naar figuur 2.1.

De tabel van de JNM (Jeugdbond voor Natuur en Milieu) in combinatie met de 'Veldgids libellen' van Frank Bos & Marcel Wasscher (editie 2007) geven een goed overzicht van de kenmerken van de verschillende waterjuffers.

In 2007 werd door Aeolus naar de variabele waterjuffer gezocht op een aantal locaties. De soort werd tijdens deze inventarisatieronde niet in de gemeente aangetroffen. Deze inventarisatie kan als nulmeting dienen.

Methode

De vliegperiode van de variabele waterjuffer loopt van de laatste decade van april tot de tweede decade van augustus, met een piek tussen begin mei en begin juli.

Alle locaties waar inrichtingswerken gepland zijn of waar op basis van historische waarnemingen variabele waterjuffers verwacht kunnen worden jaarlijks minstens tweemaal bezocht, tijdens dit piekmoment (tussen 15 mei en 15 juni), bijvoorbeeld éénmaal op 20 mei en éénmaal op 10 juni.

Het optimale tijdstip op de dag is afhankelijk van de weersomstandigheden. Bij temperaturen tussen 20 en 28 °C wordt best geteld tussen 10h00 en 17h00. Op echt warme dagen (> 28°C) kan er geteld worden tussen 9h00 en 19h00. Er wordt enkel gemonitord bij droog, zonnig en (vrij) warm weer (> 20°C).

Bij het inventariseren worden twee methoden gebruikt.

Het lopen van monitoringsroutes

- In geschikte gebieden worden vaste routes van twintig of vijftig meter afgebakend. Deze routes liggen langsheen een geschikte oever (van een waterpartij) of langs een sloot in een nat grasland. Deze routes worden nauwkeurig op kaart ingetekend. Gebruik een GPS-toestel om het begin en eindpunt van de route in te lezen. Het start- en eindpunt van elke route wordt op het terrein met een opvallende lint aangeduid (maak hierover de nodige afspraken met de terreinbeheerders!)
- Men loopt deze routes tweemaal per jaar langzaam af en telt alle libellen die binnen de drie meter langs elke zijde van de waterpartij voorkomen.

Perceelsdekkende inventarisatie

- Naast de routes worden ook de volledige percelen afgezocht waarbij een ruwe schatting van het aantal dieren per vijver gemaakt wordt

Hoewel de meeste aandacht naar de variabele waterjuffer gaat, kan de aanwezigheid van andere libellensoorten interessante informatie over de status van het leefgebied geven. Men noteert indien mogelijk – naast de variabele waterjuffer - alle waargenomen libellen en (een schatting van) hun abundantie op het invulformulier voor de monitoring is opgenomen in bijlage 5.

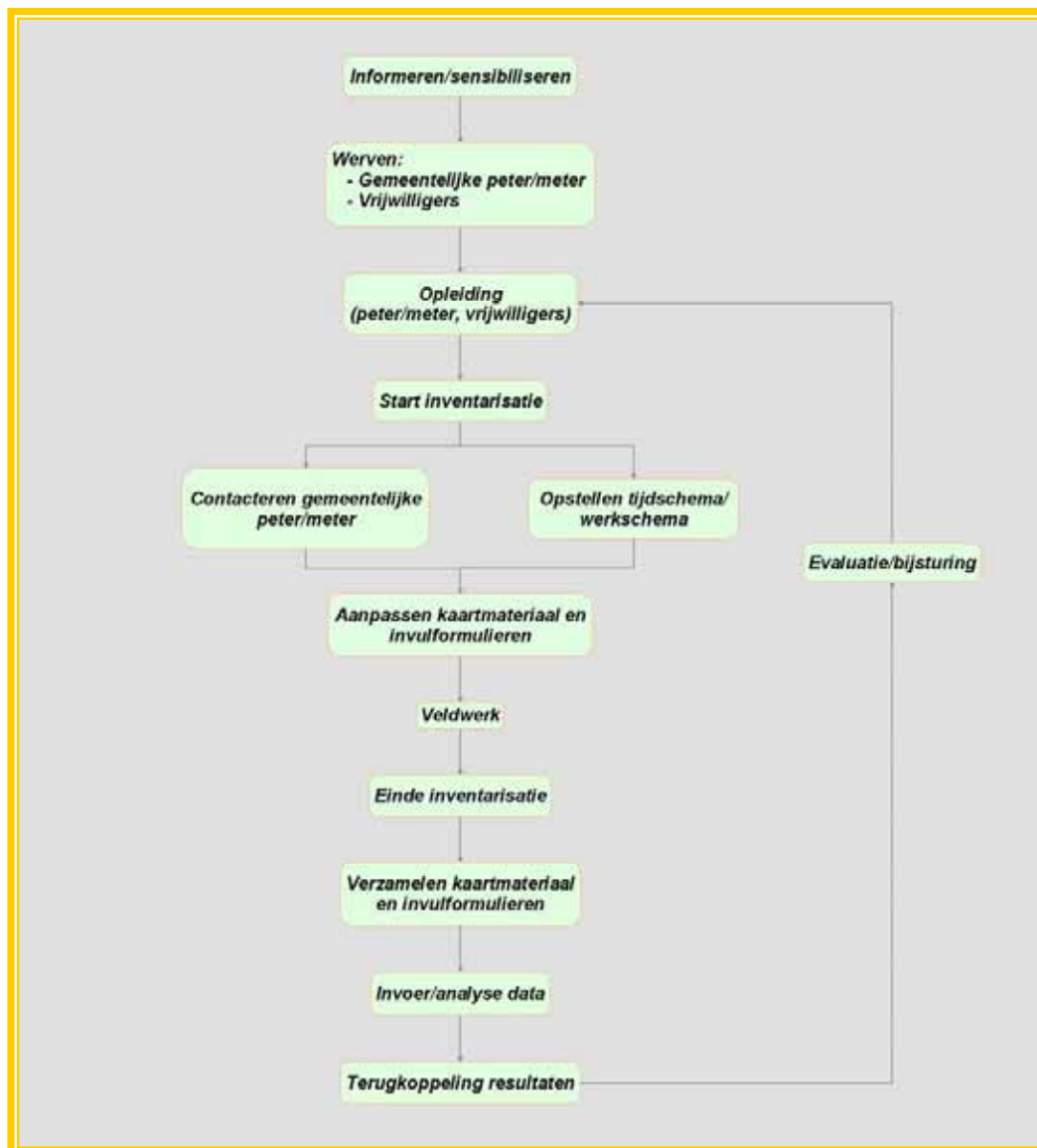
Benodigdheden

- Vlindernet
- Loupe
- Verrekijker
- Veldgidsen (zie hoger)
- Secchi-schijf
- Een peillat, deze kan best geplaatst worden na de herinrichting van de vijvers

7.3 Taakverdeling

Bij de inventarisatie van deze soort worden verschillende organisaties en groepen betrokken. Het is dan ook bijzonder belangrijk goede afspraken te maken. In figuur 7.1 geven we een schematisch overzicht van de verschillende stappen.

We onderscheiden drie fasen. De voorbereiding, de eigenlijke inventarisatie en de verwerking nadien.

Figuur 7.1 Overzicht van de verschillende stappen die bij de organisatie van een inventarisatie moeten doorlopen worden.

7.3.1 Voorbereiding

Informeren/sensibiliseren

Een eerste stap is alle betrokkenen in de gemeente informeren. Welke soort werd er geadopteerd? Welke initiatieven zijn er gepland (opleidingen, uitstappen, inventarisaties)? Waar en wanneer vinden die activiteiten plaats? Hoe kunnen geïnteresseerden zelf hun steentje bijdragen? Al deze informatie moet op de een of andere manier aan mogelijke vrijwilligers doorgegeven worden.

Zowel de gemeente, het regionale landschap als de provincie gebruiken hiervoor hun informatiekanalen. Meer details zijn te vinden in hoofdstuk 6. Vooral de gemeente heeft hier een belangrijke taak naar haar inwoners toe. Om de monitoring efficiënt te laten verlopen is het immers belangrijk in elke gemeente een trekker aan te duiden, de adoptie peter/meter. De gemeente, eventueel geholpen door het regionaal landschap en LIKONA, duidt deze persoon aan en geeft zijn/haar coördinaten door aan de LIKONA coördinator (zie adresgegevens in bijlage 3).

Opleiden

Soorten en leefgebieden inventariseren is niet altijd even eenvoudig. Daarom wordt er opleiding voorzien voor de gemeentelijke peter/meter en de vrijwilligers.

Heel wat organisaties bieden dergelijke cursussen aan (zie hoofdstuk 6). Specifiek voor de variabele waterjuffer vermelden we de cursussen en uitstappen die door het regionaal landschap rond de geadopteerde soorten georganiseerd worden (zie hoofdstuk 6) en de uitstappen van de werkgroep ongewervelden van LIKONA.

De gemeente ondersteunt deze opleiding. Zij voorziet bijvoorbeeld vergaderruimte, organiseert de nodige postverzendingen, plaatst de aankondiging op de website en in het gemeentelijke infoblad of stelt haar kopieermachine en/of printers ter beschikking.

7.3.2 De eigenlijke inventarisatie

Opstart inventarisatie

Bij de start van elk nieuw seizoen neemt de LIKONA verantwoordelijke contact op (eventueel via het regionaal landschap) met de gemeentelijke peter/meter en bezorgt hem/haar het nodige materiaal (zie 7.2). Kaarten en invulformulieren vind je op de bijgeleverde cd-rom. De gemeente kan haar infrastructuur ter beschikking stellen om deze af te printen. Indien kaarten aangepast moeten worden via een GIS-systeem (vb. inkleuren nieuwe telgebieden, leggen trajecten, etc.) dan kan hiervoor een beroep gedaan worden op de LIKONA-coördinator.

De gemeentelijke peter/meter wordt eveneens geïnformeerd waar en wanneer er geteld moet worden.

De peter/meter neemt vervolgens contact op met de vrijwilligers en verdeelt het werk.

Inventarisatie

De peter/meter houdt contact met de vrijwilligers en controleert of de vooropgestelde doelstellingen gehaald worden. Hij/zij speelt eventuele vragen door aan deskundigen zoals de specialisten van de werkgroep ongewervelden van LIKONA (contactgegevens in bijlage 3). Met vragen over stafkaarten en/of invulformulieren of het uitlenen van materiaal kan je bij het PNC terecht (contactgegevens in bijlage 3).

Iedere teller zorgt dat de volledig ingevulde formulieren en de stafkaarten bij de gemeentelijke peter/meter belanden. Als er een jaarlijkse terugkomdag georganiseerd wordt is dit het uitgelezen moment om al deze gegevens te verzamelen. De gemeentelijke peter/meter stuurt alle verwerkte gegevens door aan de LIKONA verantwoordelijke (contactgegevens in bijlage 3).

Het is eveneens belangrijk de vrijwilligers regelmatig te informeren over de voortgang van het project. Dit kan o.a. op de gemeentelijke website, op de website van het regionaal landschap of op infoavonden georganiseerd door de gemeente of het regionaal landschap. Dit kan een jaarlijkse 'terugkomdag' voor de vrijwilligers worden waar de gemeente logistiek ondersteunt (zie ook hoofdstuk 6).

Verzamelen data

De gegevens worden door de vrijwilligers verzameld. Elke vrijwilliger zorgt ervoor dat de bijgeleverde kaarten en invulformulieren volledig ingevuld worden.

Op het einde van het seizoen zorgt de gemeentelijke peter/meter ervoor dat alle formulieren aan de gemeente en aan de LIKONA-coördinator bezorgd worden. De LIKONA-coördinator neemt tijdig contact op met de peter/meter en/of de gemeente. Heel wat data gaan immers verloren omdat de gegevens niet tijdig of niet in de correcte vorm worden doorgegeven.

7.3.3 Naverwerking

Dataopslag en dataverwerking

Dit is specialistenwerk. Op het PNC worden de nodige databanken ontwikkeld waarin de gegevens opgeslagen kunnen worden. De data worden in deze databanken ingevoerd. Na een aantal jaren kan op basis van deze gegevens de trend van de geadopteerde soort worden bepaald. Deze trends geven dan aan in hoeverre de gestelde doelen bereikt werden en hoe effectief het gevoerde beheer was.

Terugkoppeling resultaten

Eens verwerkt moeten de resultaten teruggekoppeld worden naar de gemeenten en vrijwilligers. De LIKONA-coördinator bekijkt samen met het regionaal landschap hoe dit best georganiseerd kan worden (vb. lokale presentaties, presentaties op de LIKONA - studiedag, presentaties op Vlaamse studiedagen, presentatie op jaarlijkse terugkomdag). De gemeente kan hier logistieke steun geven en meehelpen bij het uitwerken van deze presentaties.

GEMEENTEN ADOPTEREN LIMBURGSE SOORTEN

Actieplan variabele waterjuffer

HAM

8 Verdere acties

8 Verdere acties

8.1 Uitwerken van een netwerk van poelen en vijvers (gemeentelijk poelenplan)

Beekvalleien kunnen voor heel wat soorten belangrijke leefgebieden vormen. Naast libellen en juffers zijn ook amfibieën gebonden aan deze valleien en natte gebieden. Door een kaart te maken van bestaande poelen en vijvers in deze beekvalleien wordt een overzicht verkregen van (mogelijk) geschikte leef- en voortplantingsplaatsen voor deze soorten. Dit plan kan dan als basiskaart dienen om de bestaande waterpartijen op geregelde tijdstippen te controleren of ze nog in goede staat zijn of er al dan niet dringend herstelwerken uitgevoerd moeten worden. Bovendien kan een dergelijke kaart ook een overzicht geven van 'witte gaten', aaneengesloten open zones in valleien waar geen poelen, vijvers of waterpartijen voorkomen. Het probleem van dergelijke zones kan bijvoorbeeld zijn dat de afstand tussen de poelen te groot wordt voor bepaalde soorten om te overbruggen en er bijgevolg geen uitwisseling mogelijk is tussen verschillende populaties. Na grondig overleg kan nagegaan worden of het aanleggen van nieuwe poelen, waterpartijen in weilandgebieden positieve effecten kan hebben voor de beoogde soorten.

Interessant hierbij is om deze acties waar mogelijk te koppelen aan bijvoorbeeld de DuLo-waterplannen, waterberging enz.

Voorbeelden van hoe een gemeente een dergelijk poelenplan kan opmaken zijn te vinden bij het regionaal landschap Zenne, Zuun en Zoniën vzw (RLZZZ).

Op termijn kan dit poelenplan gemeentegrensoverschrijdend uitgroeien, waarbij naburige gemeenten meewerken aan de uitbreiding van het plan en watergebonden soorten ook over grotere afstanden kunnen migreren.

8.2 Koppeling van het klimaatverhaal aan de adoptie van variabele waterjuffer

Klimaatverandering is een erg actueel thema. Hoe langer hoe meer wordt duidelijk dat deze veranderingen invloed zullen hebben op ons dagelijks leven. Op verschillende vlakken zullen we ons dan ook moeten aanpassen. Waterbeheer is hiervan een duidelijk voorbeeld. Op lange termijn zal de zeespiegelstijging een aangepast waterbeheer vergen, maar ook op korte termijn zullen de invloeden van klimaatwijziging aanpassingen in het waterbeheer vergen. Zo verwacht men voor onze contreien vaker periodes met grote hoeveelheden neerslag op kort tijd (intensere regenbuien) afgewisseld met periodes van langdurige droogte (grotere fluctuaties). Waterretentie, waterberging, enz. zullen dan ook belangrijke aandachtspunten zijn de komende jaren. Waterpartijen in rivier- en beekvalleien kunnen hiervoor gebruikt worden. Bij de inrichting van deze poelen, vijvers of plassen kan evenwel sterk rekening gehouden worden met de kansen die deze plekken bieden aan allerlei soorten die deze plaatsen als favoriet leefgebied hebben (amfibieën, libellen, juffers).

De variabele waterjuffer kan ook hier als mascotte dienen: hij vertelt de mensen waarom de aanleg van nieuwe (ecologisch waardevolle) wachtbekkens voor water noodzakelijk zijn. Op infoborden e.d. kan de variabele waterjuffer als adoptiesoort van Ham deze taak vervullen.

GEMEENTEN ADOPTEREN LIMBURGSE SOORTEN

Actieplan variabele waterjuffer

HAM

LITERATUURLIJST

Literatuurlijst

Berten, R., 1990. Natuur & Flora in Limburg. Lisec, Bokrijk-Genk, 235 pp.

Bodemkaart van België.

Bos, F. & M. Wasscher, 2002. Veldgids libellen. KNNV Uitgeverij, Utrecht, 260 pp.

Colazzo, S. & D. Bauwens, 2003. Aanwijzen van prioritair soorten voor het natuurbeleid in de provincie Limburg. Verslag van het Instituut voor Natuurbehoud 2003.5, Brussel, 195 pp.

De Bruyn, L., A. Anselin, D. Bauwens, S. Colazzo, D. Maes, G. Vermeersch & E. Kuijken, 2003. The Status of Biodiversity in Flanders, 10 years after Rio. Bulletin of the Royal Belgian Institute of Natural Sciences, Biology 73: 37-47.

De Knijf, G., A. Anselin, P. Goffart & M. Taily, 2006. De libellen (Odonata) van België: verspreiding-evolutie-habitats. Libellenwerkgroep Gomphus i.s.m. INBO, Brussel, 368 pp.

De Knijf, G. & A. Anselin, 1996. Een gedocumenteerde Rode Lijst van de libellen van Vlaanderen. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud, 4: 1-90.

Declerck, S., F. Van de Meutter & L. De Meester, 2006. Ondiepe vijvers en meren. Ecologische achtergronden en beheer. Natuur.Focus 5 (1): 22-29.

Hendriks, J. & P. De Becker, 2006. Natuurdoelen, inrichting en beheer van de voormalige viskweekvijvers in de zuidelijke Dijlevallei. De Boomklever 34 (4): 123-131. Tijdschrift van de Natuurpunt Natuurstudiegroep Dijleland. Themanummer vijvers van de Dijlevallei.

Hens, M., F. Fluyt & B. Nef, 2006. Vijvers als broedgebied voor watervogels. Troebele plassen niet in trek. De Boomklever 34 (4): 145-149. Tijdschrift van de Natuurpunt Natuurstudiegroep Dijleland. Themanummer vijvers van de Dijlevallei.

Lambrechts, J., 2004. De libellenfauna van het gebied Houterenberg – Pinnekeswijer (Tessenderlo, West-Limburg). Gomphus 20 (1): 3-15.

Lambrechts, J. & R. Guelinckx, 2004. De balans na het natuurherstel in Het Vinne te Zoutleeuw (Vlaams-Brabant): in één jaar van 7 naar 27 libellensoorten. Gomphus 20 (2): 3-12.

Lambrechts, J. & J. Gabriëls, 2003. Studie van het abiotisch en biotisch milieu in het Vlaams natuureservaat 'Vallei van de drie Beken'. Aeolus in opdracht van AMINAL afdeling Natuur (Vlaams-Brabant).

Lambrechts, J. & G. De Knijf, 2006. Libellen in het Nationaal Park Hoge Kempen. LIKONA jaarboek nr. 15 (2005): 50-57.

Lemmens, T., 2007. Draagvlak voor soortbescherming bij de Limburgse gemeenten. Invloed van het project "Gemeenten adopteren Limburgse soorten". Thesis van de Wageningen Universiteit, Forest and Nature Conservation Policy Group, Wageningen, 104 pp.

Michiels, N. & M. Van Mierlo, 1982. Libellentabel voor België. Wielewaaljongeren, Turnhout, 46 pp.

Moens, J., 1981. Limburg Natuurlijk. Libellen. vzw Stichting Limburgs Landschap, Bree, 112 pp.

Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie NVL, 2002. De Nederlandse libellen (Odonata). Nederlandse Fauna 4. Naturalis, KNNV & EIS, Leiden, 496 pp.

Packet, J., B. Vercoutere & M. Hens, 2006. Water als sleutel bij natuurgericht vijverbeheer. De Boomklever 34 (4): 116-122. Tijdschrift van de Natuurpunt Natuurstudiegroep Dijleland. Themanummer vijvers van de Dijlevallei.

Peeters, M., A. Franklin, & J.L. Van Goethem, 2003. Biodiversity in Belgium. Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen, Brussels, 416 pp.

Peeters, M., J.L. Van Goethem, A. Franklin, M. Schlessen & H. De Koeijer, 2004. Biodiversiteit in België. Een overzicht. Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen, Brussels, 20 pp.

Pot, R., 2003. Veldgids water- en oeverplanten. KNNV, Utrecht & STOWA, 352 pp.

Vlarea, 2003. Besluit van de Vlaamse regering van 5 december 2003 tot vaststelling van het Vlaams reglement inzake afvalvoorkoming en -beheer.

Vlarebo, 1996. 5 MAART 1996 - Besluit van de Vlaamse regering houdende vaststelling van het Vlaams reglement betreffende de bodemsanering.

Van De Meutter, F. & F. Fluyt, 2006. De vijverlibellen van de Dijlevallei. De Boomklever 34 (4): 116-122. Tijdschrift van de Natuurpunt Natuurstudiegroep Dijleland.

Wet van 28 december 1967 betreffende de onbevaarbare Waterlopen, 1968. Belgisch Staatsblad donderdag 15 februari 1968.

Internetreferenties

Europese verdragen: overzicht: <http://europa.eu/scadplus/leg/en/s15006.htm>

Verdrag van Bonn: <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l28051.htm>

Verdrag van Bern: <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l28050.htm>

Vogelrichtlijn: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31979L0409:NL:HTML>

Habitatrichtlijn: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31992L0043:NL:HTML>

Natura2000: <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l28076.htm>

6de milieu actieprogramma van de Europese Gemeenschap:

<http://europa.eu/scadplus/leg/nl/lvb/l28176.htm>

GEMEENTEN ADOPTEREN LIMBURGSE SOORTEN

Actieplan variabele waterjuffer

HAM

BIJLAGEN

Bijlagen

Bijlage 1: gemeentelijke soortentabel van de gemeente Ham

In de eerste rij worden de Limburgse soorten die in de gemeente voorkomen vermeld. In de linkerkolom worden de criteria opgesomd en in de kolom daarnaast de maximum score die de soort voor dat criterium kan behalen. Onderaan staan de totale scores per soort. Variabele waterjuffer haalde de op één na hoogste score (30), na kamsalamander.

Ham									
Aantal Limburgse soorten: 18			kamsalamander	levendbarende hagedis	variabele waterjuffer	snorikker	veldkrekel	grote ratelaar	hondsvlootje
Klasse		Score							
Rol van de gemeente									
Beschermingsmaatregelen voor de soort kunnen in het gemeentelijk beleid gekaderd worden.	Er werden al initiatieven genomen	10	10	0	0	0	0	0	0
	Er zijn initiatieven gepland	5	0	0	0	0	0	0	0
Risicofactoren									
De soort is erg gevoelig voor menselijke verstoring.		-5	0	0	0	0	0	0	0
De kans dat de soort op korte termijn verdwijnt is groot (kleine populatie, geïsoleerde populatie, lage dispersie-capaciteit soort, oncontroleerbare externe factoren...).		-5	0	0	0	0	0	0	0
Voordelen van de soort									
# gemeenten waarin de soort voorkomt.	1	20	0	0	0	0	0	0	0
	2 - 5	10	0	0	0	0	0	0	0
	6-10	5	0	0	0	0	0	0	0
# prioritaire soorten in de gemeente (score > 0).	1 - 10	5	5	5	5	5	5	5	5
Indicator soort, tzt. maatregelen getroffen voor deze soort komen ook andere (prioritaire Limburgse) soorten ten goede.		5	5	5	5	5	5	5	5
Aaibare soort waarmee de gemeente zich kan identificeren (vermarktbaar).	Door de gemeente geprefereerde soort	10	0	0	10	0	0	0	0
	Voor de gemeente aanvaardbare soort	5	5	5	0	0	0	0	0
	Weinig interesse	0	0	0	0	0	0	0	0
Draagvlak									
Bij het beheer van de soort kunnen meerdere doelgroepen betrokken worden.	>2 doelgroepen	10	10	10	10	0	0	0	0
	2 doelgroepen	5	0	0	0	5	5	5	5
SCORE			35	25	30	15	15	15	15

Volgende Limburgse soorten worden eveneens in Ham gevonden: gekraagde roodstaart, wielewaal, zwarte specht, boskrekel, wekkertje, dicht havikskruid, gaspeldoorn, hondsviooltje, klein blaasjeskruid, korensla en kruipbrem.

Bijlage 2: overzicht van de soorten die in de verschillende Limburgse gemeenten geadopteerd werden

Gemeente	Soort	Engelse naam	Wetenschappelijke naam
Alken	ijsvogel	common kingfisher	<i>Alcedo atthis</i>
As	jeneverbes	common juniper	<i>Juniperus communis</i>
Beringen	watersnip	common snipe	<i>Gallinago gallinago</i>
Bilzen	dwergblauwtje	small blue	<i>Cupido minimus</i>
Bocholt	geelgors	yellowhammer	<i>Emberiza citrinella</i>
Borgloon	gulden sleutelbloem	cowslip	<i>Primula veris</i>
Bree	grauwe klauwier	red-backed shrike	<i>Lanius collurio</i>
Diepenbeek	boomkikker	common tree frog	<i>Hyla arborea</i>
Dilsen-Stokkem	zadelsprinkhaan	bushcricket	<i>Ephippiger ephippiger</i>
Genk	rugstreepad	natterjack toad	<i>Bufo calamita</i> <i>Epidalea calamita</i>
Gingelom	knautiabij	solitary mining bee	<i>Andrena hattorfiana</i>
Halen	gewone eikvaren	common polypody	<i>Polypodium vulgare</i>
Ham	variabele waterjuffer	variable damselfly	<i>Coenagrion pulchellum</i>
Hamont-Achel	heivlinder	grayling	<i>Hipparchia semele</i>
Hasselt	gierzwaluw	common swift	<i>Apus apus</i>
Hechtel-Eksel	nachtzwaluw	nightjar	<i>Caprimulgus europaeus</i>
Heers	ingekorven vleermuis	geoffroy's bat	<i>Myotis emarginatus</i>
Herk-de-Stad	grote modderkruiper	weatherfish	<i>Misgurnus fossilis</i>
Herstappe	kattendoorn	spiny restharrow	<i>Ononis spinosa</i>
Heusden-Zolder	kleine ijsvogelvlinder	white admiral	<i>Limenitis camilla</i>
Hoeselt	das	badger	<i>Meles meles</i>
Houthalen-Helchteren	wekkertje	common green grasshopper	<i>Omocestus viridulus</i>
Kinrooi	grote weerschijnvlinder	purple emperor	<i>Apatura iris</i>
Kortesseem	eikelmuis	garden dormouse	<i>Eliomys quercinus</i>
Lanaken	klaverblauwtje	mazarine blue	<i>Polyommatus semiargus</i>
Leopoldsburg	zwarte specht	black woodpecker	<i>Dryocopus martius</i>
Lommel	boomleeuwerik	woodlark	<i>Lulula arborea</i>
Lummen	huiszwaluw	house martin	<i>Delichon urbica</i>
Maaseik	bosbeekjuffer	beautiful demoiselle	<i>Calopteryx virgo</i>
Maasmechelen	roodborsttapuit	stonechat	<i>Saxicola torquata</i>
Meeuwen-Gruitrode	boskrekkel	wood cricket	<i>Nemobius sylvestris</i>
Neerpelt	wulp	curlew	<i>Numenius arquata</i>
Nieuwerkerken	kerkuil	barn owl	<i>Tyto alba</i>
Opglabbeek	vinpootsalamander	palmate newt	<i>Lissotriton helveticus</i>
Overpelt	groentje	green hairstreak	<i>Callophrys rubi</i>
Peer	knoflookpad	common spadefoot toad	<i>Pelobates fuscus</i>
Riemst	grauwe gors	corn bunting	<i>Emberiza calandra</i>
Sint-Truiden	veldleeuwerik	eurasian skylark	<i>Alauda arvensis</i>
Tessenderlo	gekraagde roodstaart	common redstart	<i>Phoenicurus phoenicurus</i>
Tongeren	steenuil	little owl	<i>Athene noctua</i>
Voeren	hazelmuis	common dormouse	<i>Muscardinus avellanarius</i>
Wellen	kamsalamander	warty newt, crested newt	<i>Triturus cristatus</i>
Zonhoven	roerdomp	great bittern	<i>Botaurus stellaris</i>
Zutendaal	veldparelmoervlinder	glanville fritillary	<i>Melitaea cinxia</i>

Bijlage 3: Lijst met contactpersonen

Regionaal Landschap Lage Kempen

Grote Baan 176, 3530 Houthalen-Helchteren
tel.: 011 78 52 59
e-mail: info@rllk.be
website: www.rllk.be

Joep Fourneau
Promotor GALS-project
e-mail: joep.fourneau@rllk.be

Peter Roosen
Landschapsanimator
e-mail: peter.roosen@rllk.be

Davy Noelmans
Bedrijfsplanner VLM voor RLLK
Koningin Astridlaan 10, 3500 Hasselt
tel.: 011 29 87 00
e-mail: davy.noelmans@vlm.be

Provinciaal Natuurcentrum

Het Groene Huis
Domein Bokrijk, 3600 Genk
tel.: 011 26 54 50

Peter Baert
Projectcoördinator GALS-project
tel.: 011 26 54 88
e-mail: pbaert@limburg.be

Luc Crevecoeur
LIKONA-coördinator
tel.: 011 26 54 62
e-mail: lcrevecoeur@limburg.be

Johan Lambrix
MOS-coördinator
tel.: 011 26 54 59
e-mail: jlambrix@limburg.be

OVAM

Jozef Vervoort
Contactpersoon slibruiming
tel.: 015 28 43 36
email: jozef.vervoort@ovam.be

Regionaal Landschap Kempen en Maasland

Winterslagstraat 87, 3600 Genk
tel.: 089 32 28 10
e-mail: info@rlkm.be
website: www.rlkm.be

Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren

Vorststraat 2, 3500 Hasselt
tel.: 011 31 38 98
e-mail: info@rlh.be
website: www.rlh.be

Regionaal Landschap Noord-Hageland

Contact spel 'Moord-in-de-poel'
Gelrodeweg 2, 3200 Aarschot
tel.: 016 63 59 54
e-mail: info@rlnh.be

Bekkensecretariaat Demerbekken

Jan Van Velk
Bekkencoördinator Demer
Waaistraat 1, 3000 Leuven
tel.: 016 21 12 46
e-mail: jan.vanvelk@lin.vlaanderen.be

ANB Limburg

Koningin Astridlaan 50 bus 5, 3500 Hasselt

Jo Van Gils
Contactpersoon herstel weekendverblijfviervers
e-mail: jo.vangils@lne.vlaanderen.be

Frank Delbecque
contactpersoon herstel weekendverblijfviervers
e-mail: frank.delbecque@lne.vlaanderen.be

Provincie Limburg

Larissa Luyten
Advies samenwerkingsovereenkomst
Universiteitslaan 1, 3500 Hasselt
tel.: 011 23 83 18
e-mail: lluyten@limburg.be

Regionaal Landschap Zenne, Zuun & Zoniën vzw

Oude Pastorie

Donkerstraat 21, 1750 Gaasbeek

tel.: 02 452 60 45

e-mail: info@rlzzz.be

website: www.rlzzz.be

CVN Vlaams-Brabant

Christy Vanfraechem

Contactpersoon spel 'Moord-in-de-poel'

Gelrodeweg 2, 3200 Aarschot

tel.: 016 35 30 96

e-mail: cvn@rlnh.be

Bijlage 4: basistekst communicatie

Limburgse soorten ... een voorbeeldproject voor natuur in Europa!

Limburg is het meest bekend om haar “groene” imago. Niet onterecht. Meer dan veertig procent van de Vlaamse natuur komt immers nog in Limburg voor. Wat velen niet weten is dat heel wat zeldzame en bedreigde plant- en diersoorten dit groene Limburg als hun thuishaven kozen ... hopen om van hieruit te kunnen groeien.

De Limburgse situatie is heel erg vergelijkbaar met wat er op wereldvlak gebeurt: steeds meer plant- en diersoorten hebben een steeds kleinere oppervlakte om te leven. Nochtans levert deze biodiversiteit (geheel van planten en dieren en hun leefgebieden) al miljoenen jaren de mensen heel wat op: gezond voedsel, drinkbaar water, veilige thuishaven, bestrijding van ziektes, enz. Vandaar dat de Europese regeringsleiders het initiatief namen om de achteruitgang van de biodiversiteit te stoppen: het project kreeg de naam “Countdown 2010” en beoogt de achteruitgang van de biodiversiteit tegen te gaan tegen 2010. Iedereen wordt gevraagd om hieraan mee te werken... Hiervoor moet je in Limburg zijn natuurlijk! Al heel wat jaren wordt er pionierswerk geleverd door mensen met een hart voor natuur en nu is dat niet anders!

Om deze zeldzame en bedreigde soorten nieuwe kansen te geven nam het provinciebestuur van Limburg in samenwerking met de Limburgse regionale landschappen het initiatief om te starten met een uniek voorbeeldproject voor Europa: het project “Limburgse soorten”.

Eén van de doelstellingen van het project Limburgse soorten is dat gemeentebesturen een zeldzame of bedreigde Limburgse soort “adoptereren” om er zorg voor te dragen, ... een soort van foster-parents-plan voor onze planten en dieren, zeg maar.

Het project Limburgse soorten wordt gefinancierd door de provincie Limburg met steun van Europa (Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling, EFRO). 5 mensen zetten de komende jaren hun beste beentje voor om dit project samen met alle partners tot een succes te brengen.

En de resultaten blijven niet uit: “alle vierenvestig Limburgse gemeenten” adopteerden reeds een Limburgse soort! Soorten zoals bv. de boomkikker, de modderkruiper, de nachtzwaluw, de das, enz. mogen allen stilletjes hopen op een betere toekomst. Dit is echt een opsteker!

Volgende stap is samen met de gemeentebesturen voor al deze soorten een actieplan op te stellen en samen met alle organisaties en mensen met een hart voor natuur stappen te zetten voor een aangename leefomgeving en een duurzame toekomst voor ons en de komende generaties!

Limburgse soorten, een voorbeeld voor Europa!

Bijlage 5: invulformulier

Veldformulier MONITORING Variabele waterjuffer in Ham

Waarnemer:

Datum:

Begin en einduur:

Plaats:

(vermeld zo precies mogelijk om welke locatie het gaat, aan de hand van toponiem of straatnaam)

Plaatscode:

(nummer de verschillende monitoringsroutes en vijvers en duid dit nummer op een topografische kaart aan, Gebruik een formulier per monitoringsroute of werk per vijver)

UTM-hok (1kmx1km):

Waterpeil:

Doorzichtigheid water:

Waterplanten: noteer de soorten + bedekking, en schat ook de totale bedekking

Aanwezigheid Variabele waterjuffer: noteer in onderstaande tabel alle libellensoorten en hun aantallen (schatting); ook andere bijzondere diersoorten kunnen genoteerd worden;

Soort	Aantal exemplaren	Aantal mannetjes	Aantal vrouwtjes	Aantal koppels	Ei-afzet

Knelpunten / aanwijzingen voor beheer: let op de aanwezigheid van exotische waterplanten en karperachtigen;

GEMEENTEN ADOPTEREN LIMBURGSE SOORTEN

Een initiatief van de provincie Limburg en de Limburgse regionale landschappen.
Project met de financiële steun van het Europese Fonds voor Regionale Ontwikkeling. Doelstelling-2-programma Limburg 2000-2006.
(projectnummer: 2.2.11/D2/1056).

PROJECTBUREAU

Joep Fourneau (promotor), Els Peusens (promotor), Esengul Gölpek (administratieve medewerkster), Peter Baert (coördinator).

DAGELIJKS BESTUUR

Frank Smeets (gedeputeerde), Frank Vranken (kabinetsmedewerker), Johan Van den Broek (directeur MINA), Jan Stevens (diensthoofd PNC), Marcel Kerff (directeur Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren), Ilse Ideler (directeur Regionaal Landschap Lage Kempen), Ignace Schops (directeur Regionaal Landschap Kempen & Maasland), Luc Crèvecoeur (coördinator LIKONA), Niki Saenen (deskundige MINA), Peter Baert (coördinator GALS-project).

STUURGROEP

Raad van bestuur Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren, Raad van bestuur Regionaal Landschap Lage Kempen, Raad van bestuur Regionaal Landschap Kempen & Maasland. Dagelijks bestuur GALS-project.

BEGELEIDINGSCOMITÉ

Het dagelijks bestuur GALS-project, Tom Artois (Universiteit Hasselt), Dirk Bauwens (INBO), Geert Beckers (Agentschap voor Natuur en Bos), Bert Berten (INBO + plantenwerkgroep, LIKONA), David Beyen (Limburgs Landschap vzw), Peter Engelen (voorzitter herpetologische werkgroep LIKONA), Jos Eykens (voorzitter vissenwerkgroep LIKONA), Jan Gabriëls (voorzitter vogelwerkgroep LIKONA), Dries Gorissen (Agentschap voor Natuur en Bos), Thomas Lemmers (Wageningen Universiteit), Benny Mathijs (Agentschap voor Natuur en Bos), Roger Nijsen (dassenwerkgroep LIKONA), Paula Ulenaers (Vlaamse Landmaatschappij), Tom Verschraegen (Agentschap voor Natuur en Bos), Nico Verwimp (Agentschap voor Natuur en Bos).

COLOFON

De deputatie van de Provincieraad van Limburg,
Steve Stevaert, gouverneur-voorzitter,
Marc Vandeput, Sylvain Sleypen,
Gilbert Van Baelen, Frank Smeets, Hilde Claes,
Erika Thijs, gedeputeerden en Valère Cornelis,
wnd. provinciegriffier.

In samenwerking met:

Het Regionaal Landschap Lage Kempen vzw
en de gemeente Ham.

REDACTIE

Joep Foumeau, Jorg Lambrechts (Aeolus)

EINDREDACTIE

Peter Baert

TEKSTVERBETERING

Geert De Knijff, Ilse Ideler, Jan Stevens

ADVIES

Acties: Jorg Lambrechts, Luc Roubben, Guy
Vanzeir, team RLLK

Communicatie: Luc Roubben, team RLLK

Monitoring: Jorg Lambrechts, Luc Roubben

Draagvlak: Thomas Lemmens

FOTO'S

Victor Bos, Jeroen Mentens

ORTHOFOTO'S

Middenschaling, kleur, provincie Limburg: VLM/
OC en provincie Limburg, opname 2003 (AGV)

BEELDBEWERKING EN LAY-OUT

Peter Baert, Esengul Gölpek

LOGO

Blikvoer

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Jan Stevens, Provinciaal Natuurcentrum,
Het Groene Huis, Domein Bokrijk, 3600 Genk

D/2007/5857/50

Gemeenten adopteren Limburgse soorten

Een initiatief van de Provincie Limburg en de Limburgse Regionale Landschappen.
Project met de financiële steun van het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO)